

TÜRK SİYASETİNDE ETKİN BİR GENELKURMAY BAŞKANI: CEVDET SUNAY

Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM*

Öz

Türk siyasi tarihinde asker sivil ilişkileri her zaman önem taşımıştır. Bu çalışmada, Türk siyasi hayatında hem asker hem de devlet adamı olarak rol oynamış olan Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı dönemi ele alınmıştır. Kritik bir dönemde, bulunduğu mevki sebebiyle sorumluluk üstlenmiş ve aldığı kararlar Türk siyasetine yön vermiştir. O günlerin asker-sivil aktörleriyle ilişkilerini hassasiyetle yürütmüştür. Asker kökenli olmasına rağmen mahir bir siyasetçi portresi de çizmiştir. Yaşanan bunalımların aşılmasında yaptığı müdahaleler, adının Cumhurbaşkanlığı için geçmesinde etkili olmuştur. Dönemiyle ilgili ayrıntıların irdelenmeye çalışıldığı bu makale, o günlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla yazılmıştır.

Anahtar kelimeler: Cevdet Sunay, 27 Mayıs 1960 İhtilali, ABD, NATO, Milli Birlik Komitesi, Silahlı Kuvvetler Birliği.

An Effective Chief of General Staff in Turkish Political Life:

Cevdet Sunay

Abstract

Military-civil relations have always been important in Turkish political history. In this study, the period of the Chief of General Staff of Cevdet Sunay, who played a role as a soldier and statesman in Turkish political life, was discussed. He assumed responsibility for his position in a critical period and his decisions gave direction to Turkish politics. He executed with precision the relations with military-civilian actors of those days. Although he was a soldier, he also painted a portrait of a great politician. Interventions to overcome crises, made him President. This article, which tries to examine the details of the period, was written in order to contribute to a better understanding of those days.

Keywords: Cevdet Sunay, May 27 1960 Revolution, USA, NATO, National Unity Committee, Armed Forces Association.

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Giriş

Cevdet Sunay 10 Şubat 1899'da Erzurum'da doğdu.¹ Asker kökenli olan Cevdet Sunay Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanıdır. Babası Çaykara'nın Şinek (Ataköy) köyünden Alay Müftüsü İslâm Sabri Efendi, annesi Hatice hanımdır.² İlk ve orta öğrenimini Erzurum, Kerkük ve Edirne'de tamamladı. Daha sonra Kuleli Askerî Lisesi'ne girdi, I. Dünya Savaşı'nda topçu zabiti adayı olarak göreve başladı. 1918'de Filistin cephesinde görev yaparken İngilizlere esir düştü. Bir yıl süren esirlik günlerini Mısır'da geçirdi.³ Türkiye'ye döndükten sonra Milli Kurtuluş Savaşı'na katıldı, Maraş ve Antep'te Fransızlara karşı çarpıştı (1921). Eskişehir ve Sakarya Savaşları ile Büyük Taarruz'a katıldı, İzmir'in kurtarılmasında görev aldı. 1926'da Harp Okulu'nu, 1927'de Topçu Atış Okulu'nu, 1930'da Harp Akademisi'ni bitirdi. 1949'da Tuğgeneralliğe yükseldi. 1950'de Genelkurmay Harekât Başkanlığı'na atandı. 1952'de Tümgeneralliğe yükseltildi ve 33. Tümen Komutanlığı'na getirildi. 1955'te korgeneral olarak 9. Kolordu Komutanlığı, 1957'de Genelkurmay Harekât Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1958 yılında orgeneralliğe yükseldi ve Genelkurmay İkinci Başkanı oldu. 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesiyle önce Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na,⁴ ardından 3 Ağustos 1960'ta Genelkurmay Başkanlığı'na atandı.⁵ Bu tarihten itibaren önce ihtilalin, sonra da devletin en güçlü simalarından birisi oldu. Orduya hitaben gönderdiği mesajda, ordunun gelişmesine yarayacak her ileri hamleyi çekinmeden yapacağını bildirdi.⁶ Genelkurmay Başkanlığı döneminde yaşanan çetin sorunların

¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sitesi; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın doğum yeri ve yılına ait en doğru bilgiler burada yer almaktadır. Sitede, birçok kaynaktan Cevdet Sunay'ın doğum yerinin yanlışlıkla Trabzon olarak yazıldığı, Cumhurbaşkanlığı Arşivi 5/1-6 numaralı kutudaki nüfus cüzdanı suretine göre 1899 Erzurum doğumlu olduğu belirtilmektedir. Öyle ki, 2005 yılında Atatürk'ün doğumunun 125. yılı anısına çıkarılan ve bir Cumhurbaşkanlığı yayını olan *Cumhurbaşkanlığı Tarihi* (s. 201) adlı eserde dahi doğum yeri olarak Trabzon yazılmıştır. Keza Kâzım Öztürk'ün hazırladığı, 1973'te basılan *TBMM Albümü 1920-1973* (s. XVIII) adlı eserde de aynı yanlış yapılmıştır. Türker Sanal'ın 1995'te yayınladığı *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti* (s. 28) adlı kitapta ise 1900 Trabzon doğumlu olduğu yazılarak hem doğum tarihi hem de doğum yeri hatalı verilmiştir. Sunay'ın doğum yerinin Erzurum olduğuna ilişkin verdiğimiz bilgi, başka çalışmalarda da bulunmaktadır. Savaş Eğilmez - Ahmet Safa Yıldırım, *Erzurum'un Yüzleri Cumhurbaşkanları Cevdet Sunay*, Erzurum 2016, s. 9; Çiğdem Şahin, "5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay", *Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Editör: Haydar Çakmak, Ankara 2016, s. 1. Yine bir gazete haberine atıf yapılarak Sunay'ın Trabzon'da doğduğu, ailesinin daha çocukken Erzurum'a göç ettiği ifade edilmektedir. "Cevdet Sunay'ın Hayat Hikâyesi", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1966'dan naklen Şahin, "a.g.m.", s. 2.

² *TBMM Albümü 1920-1973*, haz. Kâzım Öztürk, Ankara 1973, s. XVIII.

³ Birinci Dünya Savaşı'nda 16 yaşında bir subay adayı iken gönüllü olarak Filistin Cephesi'ne koşan Cevdet Bey, 1 Ağustos 1918 günü Kudüs yakınlarındaki bir çatışmada yaralanmış, bundan 27 gün sonra da müfrezesiyle birlikte İngiliz kuvvetlerine esir düşmüştür. Çok ilginç bir rastlantı, Müftü olan babası Sabri Efendi de o sırada Hicaz'daki bir İngiliz kampında bulunmaktadır. Genç subay adayı Cevdet Bey, 1919 yılının 12 Aralık günü İngiliz esir kampından kaçmayı başarmıştır. *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına*, Ankara 2005, s. 202-203.

⁴ *Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005*, s. 201.

⁵ *Milliyet*, 4 Ağustos 1960; Rıdvan Akın, *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, İstanbul 2009, s. 92; Sunay, Ragıp Gümüşpala'nın MBK tarafından emekliye sevk edilmesi üzerine 3 Ağustos 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmişti.

⁶ *Milliyet*, 7 Ağustos 1960.

arasından ustaca sıyrılarak Cumhurbaşkanlığı makamına kadar yükseldi. Bu çalışmada hem Sunay'ın Türk siyasi hayatındaki yeri hem de dönemin olayları değerlendirilecektir.

27 Mayıs 1960 İhtilali

Cevdet Sunay'ı önce Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na, ardından Genelkurmay Başkanlığı'na taşıyacak olan 27 Mayıs ihtilalinden çok kısa bir süre önce 3 Mayıs'ta Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Gürsel dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'i uyarılmış, hükümetin icraatının rahatsızlık yarattığını açık bir dille belirtmiştir. Bu uyarıyı milli ve vatani bir görev olarak yapan Gürsel, memleket, hükümet ve partinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulabilmesi için alınması gereken önlemler başlığı altında ilk olarak Cumhurbaşkanlığı'nın istifa etmesini istemiştir. Cumhurbaşkanlığına da, her şeye rağmen milletin çoğunluğu tarafından sevildiği kanaatini taşıdığını belirttiği, Adnan Menderes'in getirilmesini önermiştir. Hükümet içerisinde kötü şöhret yapmış olanlar yerine dürüst, makul, zorcu değil adalet ve şefkat duygusu taşıyan kimseler getirilmesini, tahkikat komisyonları getiren kanunun kaldırılmasını ihtar etmiştir. Din istismarcılığı ve suiistimallerin önlenerek, özel günler dışında devlet büyükleri yurt gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılaşmalar yapmak usulünden vazgeçilmesini istemiştir. Demokrat Partililerin vatanseverliklerine ve vicdanlarına seslendiğini, memlekette çok şeyler yapıldığı muhakkak ise de bunların asla yeterli olamayacağını vurgulamıştır. *"Bu yapılan işleri müstemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapmıştır"* diyen Gürsel, üniversite öğrencilerine karşı takınılan tavrı da eleştirmiştir.⁷ 8 Temmuz 1960 tarihli bir raporda ise İnkılap İdaresi'nin amacının yurttaki demokrasiyi bütün kurumlarıyla yeniden kurmak, yasalar karşısında yurttaşlara eşit davranan *"bir hukuk devleti nizamı tesis etmek"*, suiistimalleri tamamen ortadan kaldırıp vatandaşın tek bir kuruluşunun bile israfına müsaade ve müsamaha etmemek olduğunun belirtilmesi,⁸ Gürsel'in mektubunda dile getirilen hususların 27 Mayısçılar tarafından hayata geçirilmek istendiğini göstermektedir. Yine de her ne olursa olsun çözümün demokratik düzen içerisinde bulunması gerekmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki, askeri müdahaleler ne kadar gayr-ı meşru ise, siyasetteki din istismarcılığı da o denli gayr-ı meşru ilan edilmeli ve bu hususta toplumsal bir uzlaşa sağlanmalıdır. İslam dünyasındaki demokrasi deneyiminin belki de en seçkin örneği olan Türk demokrasisine zarar veren bu yaklaşımın askeri yönetim döneminde bile görülmesi, onu kullananların bu güçten hiç vazgeçmek istemediklerini ispatlamaktadır. 27 Mayıs'ı karalamak için çıkarılan, radyoda Cuma sabahları Kur'an-ı Kerim okunmayacağı, camilerin depo haline konacağı haberlerini ya-

⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 010-09, Yer No: 90-276-3. Ethem Menderes'e, *"Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbalî hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu, yalnız maddeci, bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz?"* sorularını yönelten Gürsel'in bu mektubu dikkat çekici bir belge niteliği taşımaktadır.

⁸ BCA, Fon Kodu: 030-01, Yer No: 1-10-2.

lanlayan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın müftülöklere gönderdiği yazı⁹ ne kadar anlamlıysa, yine Diyanet'in Hükümet'e destek olmanın dini bir görev teşkil ettiğine, aksine davranmanın dünyada ve ahirette sorumluluğa ve hüsrana sebep olabileceğine ilişkin yazısı¹⁰ da o denli dikkat çekicidir. Din öylesine etkili bir unsurdur ki, askeri yönetim dahi aleyhindeki kara propagandayı savuşturabilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı'nı devreye sokmak zorunda kalmıştır. 27 Mayıs'ın niçin yapıldığının anlatıldığı bir belgede de, yine herkesin Kur'an'ını okuyacağı, camiye gidip ibadetini yapacağına değiniliyordu. Radyodaki dini ve ahlaki sohbet saatlerinde din konusunda eskisinden daha samimi ve yetkin kişilerce dinimizin esaslarını açıklayan konuşmalar yapılarak mevlit okutulduğu da bildiriliyordu.¹¹

Netice itibarıyla bir askeri darbe niteliği taşıyan 27 Mayıs 1960 ihtilalini yapanlar, bu hareketi kendileri açısından bir devrim olarak kabul etmişler, buna inanmışlardır. Öyle ki ihtilalden 15 ay sonra Cemal Gürsel tarafından "...istikbalimizin son ümidi olan 2. Cumhuriyeti mutlaka yaşatmalıyız..."¹² denmesi, Ordu'nun 1923'te kurulan Cumhuriyet'i zımnen 1. Cumhuriyet olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Bu çerçevede sürekli dile getirilen ve Türkiye'de 27 Mayıs da dâhil olmak üzere askeri müdahalelerde ABD'nin rol oynadığına ilişkin iddiaya da değinilmelidir. Bu tez, ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya girdiği 1952 yılından itibaren ülke üzerinde nüfuzunu arttırdığı gerçeği göz önüne alındığında tutarlı görünmekle beraber, kolaycı bir izah olarak da değerlendirilmek gerekir. ABD kendi çıkarlarını korumak amacıyla hareket ettiği için elbette Ordu içerisindeki kaynaşmayı ve rahatsızlıkları istihbar ediyordu. Fakat Türkiye'de olup bitenleri yakından izleyen ABD'nin 27 Mayıs hareketinden haberdar olmasıyla¹³ bunu organize etmesi arasında büyük bir fark olduğu da açıktır. Şüphesiz bu iki olgu arasında bağ kurmak akılcı bir yaklaşım değildir. ABD müdahale girişiminden haberdardı öyleyse organize eden de ABD'dir şeklinde bir çıkarım yapılamaz. ABD her zaman olduğu gibi kendi çıkarlarını korumak istemiştir. ABD daha çok, dış politikadaki yaklaşımları bakımından birbirinden farklı olmayan iki si-

⁹ BCA, Fon Kodu: 051-V33, Yer No: 4-33-23.

¹⁰ BCA, Fon Kodu: 051-V33, Yer No: 4-33-29.

¹¹ BCA, Fon Kodu: 030-01, Yer No: 40-236-18.

¹² BCA, Fon Kodu: 030-01, Yer No: 40-236-19.

¹³ Nitekim Amerika Millî Güvenlik Kurulu'nun 4 Mayıs 1960 tarihli toplantısında CIA Başkanı Allen Dulles, "...Ordu'da üst düzey subayların hükümete bağlı kalma eğiliminde olmalarına rağmen, orta ve düşük rütbeli subaylardan bir kısmının hükümeti bir kısmının da muhalefeti desteklediğine, şayet durum daha da kötüleşirse Ordu'nun müdahale etmesinin imkân dâhilinde olduğuna" kurul üyelerinin dikkatini çekmişti. Dulles'in bu konuda çok daha fazla şey bildiğinden şüphe edilemez. Yine 5 Mayıs'ta yapılan OCB toplantısında, Menderes'in mevcut sıkıntıyı atlatsa bile iş başında kalma şansının %50 olduğu yönündeki CIA görüşüne rağmen, Ordu'nun ne yapabileceğine ilişkin elçilikten gelecek bilgileri de değerlendirilerek, Amerikan politikasının üç hafta sonraki olağan toplantıda gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Dolayısıyla henüz Washington'da Türkiye'deki huzursuzlukla ilgili ne yapılacağına ilişkin kesin bir karara varılmamıştı. 27 Mayıs'ta ihtilalin gerçekleşmesiyle ABD politikalarının gözden geçirilmesinin de bir anlamı kalmadı. Bu bilgi, 27 Mayıs'ın arkasında ABD'nin olduğu savını da hayli tartışmalı bir hâle getiriyordu. Faruk Çakır, "Amerikan Bakış Açısından Türkiye'de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 59-1, 2004, s. 73.

yasi parti arasında yaşanan çatışmanın yaratacağı istikrarsızlığın Türk-Amerikan ilişkilerine verebileceği zararı düşünmüştür. Zaten askeri müdahalenin gerçekleşmesini iç politik gelişmeler ve ekonomik huzursuzlukta aramak gerektiği kabul gören bir husustur. Hükümetin dış politikaya ilişkin kararlarının darbeyle bir ilgisi olmadığı dile getirilmiştir.¹⁴ Nitekim Başkan Eisenhower'ın 16 Haziran 1960 tarihinde Cemal Gürsel'e yazdığı mektupta kullandığı ifadeler görüşümüzü doğrulamaktadır: "...Hükümetinizin, Türkiye'nin NATO ve CENTO ile bağlarını muhafaza etmek hususundaki azmi, benim için ve hür dünyanın müdahası gayesiyle kurulmuş olan bu müşterek emniyet teşekküllerinde Türkiye ile teşriki mesai edenler için keza büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir..."¹⁵

14'lerin Tasfiyesi

Bu nedenle ABD iki parti arasında tarafsızlığını korumaya çalışmışsa da, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yeni dönemde nüfuz ettiği bu ülkede yaşananlara kayıtsız kalamazdı. Çünkü o günlerde Türk siyasi hayatına yön veren her iki parti de (DP ve CHP) ABD'nin kendi görüşlerini benimsemesini istiyorlardı.¹⁶ ABD'nin 27 Mayıs İhtilali'ne müdahil olmasıyla ilgili bir tarih vermek gerekirse bu 13 Kasım 1960 olmak gerekir. Bu tarihte MBK içerisinde ikinci grup olarak anılan 14 kişi yurt dışı görevlere atanarak tasfiye edilmişti. Esasen bu girişimin miladı, 21 Eylül 1960'ta Alparslan Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı'ndan istifa etmek zorunda bırakılmasıydı. İngilizler Türkeş'i "Necip'in Nasır'ı" durumunda görüyor, gücünü kaybettiğini düşünüyorlardı.¹⁷ Adı geçenlerin ortak hareket noktası da, "sağlam bir demokratik nizama" geçmek için, köklü sosyal, ekonomik ve siyasi reformların tatbik edilmesi ile "işlevsiz kılınmış" bulunan Atatürk ilkelerinin tekrar canlandırılması için komitenin idareyi devretmemesi düşüncesiydi. Bundan ötürü, 14'ler, ihtilali salt Menderes'i devirmekle sınırlı görmeyerek, müdahaleyi "gerçek bir devrime" dönüştürme iddiasıyla, Türkiye'nin her yönde çeşitli atılımlar yapmasının aracı kılmak istemişlerdi. Bu çerçevede İngiliz belgelerinde, tasfiye edilen isimlerin ortak noktasının "CHP karşıtı olmaları" ve 14'lerin tasfiyesinin İnönü'nün teşvikiyle gerçekleştiği yönünde doğrulanmayan raporların bulunduğu da vurgulanmaktadır.¹⁸

¹⁴ Tekin Önal, "Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası", *Turkish Studies*, Volume: 10/1, Winter 2015, s. 525.

¹⁵ BCA, Fon Kodu: 030-01, Yer No: 7-40-16.

¹⁶ Faruk Çakır, "a.g.m.", s. 70-71. CHP'nin Amerikan karşıtı olmadığı bizzat Metin Toker tarafından ABD elçiliği müsteşarına ifade edilmişti. Hazin olan Türkiye'nin geleceğine yön vermek iddiası taşıyan her iki siyasi partinin de, Amerikan desteğinden medet ummalarındı.

¹⁷ Ferit Salim Sanlı, "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 27, Bahar 2018, s. 227. Türkeş 1960'lı yıllar boyunca basında Nasır'a benzetilmiştir. Türkeş'in diğer askeri darbelerdeki önderler ile değil de Nasır ile benzeştirilmesi, tesadüfi olmamıştır. 1952 yılında gerçekleşen Mısır Darbesi'nden sonra Devlet Başkanı olan General Necip'in en yakınında isim olarak göze çarpan "Kudretli Albay Nasır", müteakip yıllarda Necip'in devrilmesinde öncü rol oynayarak, idareyi eline almıştır. Sanlı, "a.g.m.", s. 222.

¹⁸ Sanlı, "a.g.m.", s. 242-243. Bu isimler: Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, Muzaffer Karan, Ahmet Er, Şefik Soyuyüce, İrfan Solmazer, Mustafa Kaplan, Ahmet Er, Münir Köseoğlu ve Fazıl Akkoyunlu'ydü.

14'lerin nokta-i nazarı dikkate alındığında¹⁹ bu tasfiyenin dış basında olumlu bir hareket olarak yorumlanması şaşırtıcı olmamıştır. Londra'da yayınlanan *Times* gazetesi, "işten uzaklaştırılan genç subayların radikalizmde tatsız bazı faşist özellikler bulunduğunu" hatırlatmış ve bunları "maceraperest" olarak nitelendirmiştir. Aynı gazete; "General Gürsel Komite içindeki düşünce ayrılıklarını sona erdirmekte cesaret ve kesinlikle davranmış oldu... Şimdi Türkiye'de durum sağlam bir yola girmiş bulunmaktadır" yorumunu yapmaktadır. *Daily Telegraph*, Gürsel'in içten gelen liberal niyetlerini ortaya koyduğunu, demokrasi kurumlarını sağlam ve emin temellere dayandırmaya azimli bulunduğunu eklemiştir. *Guardian*'a göreyse artık profesörlerin üniversiteden uzaklaştırılmaları gibi olaylar yaşanmayacaktı. Muhtemelen bu hareket işten uzaklaştırılan subayların tasarladıkları bir hükümet darbesini de önlemişti. Hollanda radyosu (*Hilversum*) da, Türkeş'in müfrit bir milliyetçi ve Turancı olduğunu hatırlatarak, Gürsel'in şimdi Türkiye'yi doğru yola soktuğunu belirtmiştir. Paris radyosu da yaptığı yorumda; aralarında Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 14 subayın memleketin bütün meselelerinde radikal reformlar yapmaya taraftar olduklarını vurgulamıştır. Fransız basını da bunu yeni bir hükümet darbesi, Türkiye'de ikinci ihtilal başlıklarıyla duyurmuştur. *L'Aurore* gazetesi de Gürsel'in vatanına muazzam bir hizmet yaptığını, şimdi yeniden kuvvetlenen Atatürk'ün şerefli arkadaşı İnönü'nün son bir asli görevinin de millet birliğini gerçekleştirmek ve demokrasiyi kurmak olacağını vurgulamıştır. *France Soir* gazetesi de, Komiteden ayrılanların Arap ve Asya devletleriyle dostluğu canlandırmak ve Rusya ile de ekonomik bağları kuvvetlendirmek taraftarı olduklarını belirtmektedir.²⁰ Doğrusu ABD başta olmak üzere batıların bu tasfiyeyle yakından ilgilenmeleri ve bunu olumlu karşılamaları manidardır. Genelde Batı dünyasının, öelde NATO'nun çıkarlarına aykırı bir du-

¹⁹ 14'ler, iktidarın seçimler vasıtasıyla sivillere devredilmesine (en azından belirli bir süre) karşıydılar. 14'ler, CHP dâhil mevcut siyasi partileri "statükocu-muhafazakâr" olarak değerlendiriyor, bu partilerin köklü çözümler getiremeyeceğini savunuyor ve MBK iktidarının, bu dönüşümler gerçekleşene kadar birkaç yıl daha sürmesini savunuyorlardı. Komite içerisinde Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Muzaffer Özdağ gibi isimlerin etkili olduğu grup, sivil siyasetçilerin ülkenin gereksinim duyduğu reform ve kalkınma girişimlerinin önünde engel teşkil ettiğini savunuyorlardı. Gerçek bir demokrasinin de ancak sosyal reformlar hayata geçirilebilirse mümkün olabileceğini vurguluyorlardı. Siyasi partilere hâkim olan yöneticilerin fikren ve ahlâken yalnızca belli çıkar gruplarını temsil ettiklerini belirtiyorlardı. Mevcut durumdan memnun olan bu çevrelerin, hele hele feodal şartların hüküm sürdüğü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde adeta bir "demokrasi oyunu" oynadığına dikkat çekiyorlardı. Levent Börklüoğlu, "27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 2017, s. 19. Ancak CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün askeri yönetimin bir an önce sona erdirilmesi ve en kısa zamanda seçimlerin yapılarak iktidarın sivil yönetime devredilmesi yönündeki görüşü MBK'ni de etkiliyordu.

²⁰ *Milliyet*, 15 Kasım 1960. Batı basınında yapılan bu yorumların söz birliği etmişçesine 14'leri karalayan, onları radikal faşist olmakla itham eden bir mahiyet taşıması kayda değerdir. 27 Mayıs İhtilali'nden sonra da gerçekleştirilen askeri müdahaleler hatırlandığında, bu olayın sonucunun demokrasinin zaferi olarak ilan edilmesinin çok da anlamlı olmadığı görülmektedir. Günah keçisi ilan edilen 14'lerin tasfiye edilmeleriyle ne Türkiye'ye gerçek anlamda demokrasi gelmiştir ne de Batı dünyasının Türkiye'deki demokratik düzenin niteliği umurunda olmuştur. Bilakis kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen Batı dünyası, Türkiye'nin iç işlerine karışmayı her dönemde alışkanlık haline getirmiştir. Onların 14'leri karalamalarının ardında, anılan grubun faaliyetlerinin ileride kendi çıkarlarına aykırı bir durum yaratma ihtimaline yönelik duyulan endişe vardı.

rum ortaya çıkma ihtimaline karşı gösterilen hassasiyet, her dönemde geçerli bir ilke olmuştur. Türkiye'nin Batı ittifakı ile bağlarının zayıflaması ihtimali dahi ABD'yi rahatsız etmiştir. 14'lerin tasfiye edilmeleri ve sivil yönetime geçiş ısrarı bu anlamda değerlendirilmek gerekir.²¹ Aynı günlerde, NATO emrindeki Türk tümenlerinin sayısının 22'den 12'ye indirilmesi hususunda mutabakata

²¹ Faruk Çakır, "a.g.m.", s. 61. CHP ve İsmet İnönü seçimlerin yapılarak iktidarın bir an önce sivilere devredilmesini desteklemiştir. 14'lerin tasfiyesinden sonra MBK içerisinde etkin olarak "gölge iktidar" diye tanımlanabilecek, SKB'ne mensup ve CHP'ye yakınlık duyan kimilerinden de bahsedilmektedir. CHP'nin İhtilali ve ihtilalcileri kullanarak iktidara gelmek gibi bir planı olduğu, bunun için de hem MBK hem de SKB içerisinde CHP'ne yakın kişileri mezkûr plan doğrultusunda kullandığı belirtilmektedir. Nitekim SKB üyesi Yarbay Talat Turhan'ın, subjektif yanları olsa da, bu hususlarla ilgili açıklamaları kayda değerdir; *Silahlı Kuvvetler Birliği* prensiplerinin Genelkurmay Başkanlığı'nca o tarihlerde emir olarak Silahlı Kuvvetlere emir olarak yayınlanması gerçeği bu ilişkinin belirli bir örneği sayılmalıdır. Hiyerarşik istek ve ilişkilere rağmen, CHP militanlarının "saray entrikalarına" taş çıkartacak oyunlarının da etkisi ile bu ekte yemininden dönmelerini bilenler, yeminine sadık kalmak haysiyetini gösteren kişilere galebe çalmışlardır. Galiplerin akıl, mantık ve silah arkadaşlığı kavramlarına uymayan tutumları zaman içinde orduyu buhrandan buhrana sürüklemiş, olaylar olayları izlemiştir. İnfazlar ve Silahlı Kuvvetler Birliği: YASSIADA kararlarının infazı konusu da zaman zaman çeşitli maksatlarla, değişik hesapların gerçekleştirilmesi için *Silahlı Kuvvetler Birliği*'ni yermek için kullanılmıştır. Hatta bazı çevreler, bu yergiyi kin ve ihtiraslarını tatmin için sömürerek kendilerine şeref sözü verdikleri eski silâh arkadaşlarını ipe götürmeye muvaffak oldukları gibi af kanununun eşitlik ve umumilik prensibine uymasını önlemek sureti ile unutulmaz ve affedilmez hukuki hataları işlenmesine sebep olmuşlardır. Yanlış ve yersiz bu kanaati gidermek için "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" üç tutumunu açıklamakta fayda görürüm. Bu konuda en yetkili ve sorumlu makamlarda oturan kişilerin hukuka ve Mahkeme kararlarını hiçe sayıcı tutumlarına karşılık "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" hukuka saygılı olmak prensibini benimsemiştir. Şöyle ki infazlardan önceki dönemde durumu tartışan "*Silahlı Kuvvetler Birliği*", Yüksek Adalet Divanı'nı vicdanı ile baş başa bırakmak kararını almış ve bu kararı arasından seçtiği bir heyetle (Kur. Alb. Talat Aydemir, Kur. Alb. Emin Arat, Dnz. Alb. Nazım Orkan) Genelkurmay Başkanı'na duyurmuştur. Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları Jandarma Genel Komutanı ve Gn. Kur. 2'ci Başkanı'nda bulunduğu bir toplantı düzenleyip ve arkadaşlarımız *Silahlı Kuvvetler Birliği*'nin bu kararını arz ederek, Genelkurmay Başkanı Yüksek Adalet Divanı Başkanı'na bir mektup yazmaya ikna etmiştir. Bu mektup yazılmış Silahlı Kuvvetlerin görüşünün hukuka saygı olduğu Yüksek Adalet Divanı Başkanı'na bildirilmiştir. Bu gerçek karşısında, "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" baskısından bahsedilenlere demagog denmesi gerekmez mi? Yassıada kararlarının onaylanmasından birkaç gün önce CHP militanları, *Millî Birlik Komitesi*'nde onlarla işbirliği halinde olanlarla, "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" içinde bulunan CHP'ye yakın üyelerin müşterek bir entrikası neticesi Komiteden Genelkurmay Başkanlığı'na bir telkin yapıldı. Bu telkinle Yassıada kararlarının onaylanmasına Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının katılımı isteniliyordu. Teklifin Devlet yönetimi yönünden anlamı açıktı. Komite sorumluluktan kaçınmak için, bir yandan iktidarı üzerindeki gücü tescil ettirmek isterken diğer yandan Türk Silahlı Kuvvetlerini millet önünde kana susamış vampir durumuna getirmek gibi korkunç bir zihniyet taşıyordu... Genelkurmay Başkanı "*Silahlı Kuvvetler Birliği*"ne ulaştığı bu öneri tartışılıp surat ve nefretle reddedilmiştir. Öneri, *Silahlı Kuvvetler Birliği*'nin (Orduyu politikadan uzaklaştırmak) kuruluş prensibine ve adaletle saygı kararına uymadığı gibi Milletle Orduyu karşı karşıya getirmek gibi basiretsiz bir anlayışı yansıttığı için reddedildi. Bu sakat zihniyet sahiplerinin teklifleri reddedilmiştir, ama zaman içinde oyunlarının devamını önlemek mümkün olamamıştır. "*ORDU+CHP=değişmez iktidar*" formülünün düstur itti haz edenlerin ihtirasları sınır tanıymıyordu. Onlar için bu neticenin elde edilmesi için her şey mubahtı. "*Silahlı Kuvvetler Birliği*" dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri tarafsız bir tutumdan yana mı, ta ki CHP sempaticanları çoğunluk elde edinceye kadar Türk Silahlı Kuvvetleri ile oynanmalı idi. Kurucu Meclis bu formüle uygun kurulmalı seçim kanunları bu maksada hizmet etmeli idi vs. "*Gözleri iktidar ihtirasıyla, yuvalarından fırlamış çirkin politikacıların oyunları 'Silahlı Kuvvetler Birliği*'nin bütün çabalarına rağmen önlenememiş Çankaya Protokolü'ne politikacılar yanında imza koymak hatasına düşen Komutanlar Türk Silahlı Kuvvetlerini politikanın kucacağına atmış olduklarını idrak edemedikleri gibi, politikacı da bu vesika ile Kumandanlı demokrasinin temelini attığının farkına varamamıştır." talatturhan.com.tr/silahlı-kuvvetler-birliği-hakkında-aciiklama/, Talat Turhan, "Silahlı Kuvvetler Birliği ve İnfazlar Hakkında Açıklama" *Dünya*, 8 Mayıs 1967 (Erişim tarihi: 28 Şubat 2018).

varıldığı, bunlardan 6'sının masrafı için NATO'nun her yıl 180 milyon dolar ödeyeceği haberleri üzerine Sunay; “*Kat'iyen böyle bir şey yok, NATO'daki kuvvetler evvelce ne miktar idiye aynen kalacaktır*”²² demiştir. Bu beyanı, Türkiye'nin NATO içerisindeki varlığını önemseydiğini göstermektedir.

Silahlı Kuvvetler Birliği

14'lerin tasfiyesinden sonra MBK'nin kendi arasında parçalandığını ve bir anlamda yasallığını yitirdiğini ileri süren bir grup subay Silahlı Kuvvetler Birliği adıyla bir yapılanmaya gitti. Böyle bir oluşumun ortaya çıkması, Milli Birlik Komitesi'nin görevini yerine getiremeyişiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Komite üyelerinin 13 Kasım 1960'ta birbirlerine güvenlerini yitirdikleri belirtilmektedir. İhtilalin, yitirdiği zihniyeti ve temsilcilerini bertaraf edemediği için kendi evlatlarını feda ettiği vurgulanmaktadır. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin kurulmasında “*ihtilale sahip çıkılması*” anlayışının etkin olduğu, TSK'nde kalan bir avuç generalin, Komite'nin benimsenmesine imkân olmayan sınırsız ve kanunsuz davranışları karşısında sessiz kaldığı işte bu yüzden SKB'nin de aşağıdan yukarı bir oluşum gösterdiği iddia edilmektedir. Birliği kuranların vatanperverane hislerle hareket ettikleri ancak, zaman içerisinde güçlenen bu yapıya sızmaların da başladığı ifade edilmektedir. Bu yapılanmanın içerisinde idealistlerin yanında, “*Silahlı Kuvvetlerin*” CHP'nin dümen suyunda olmasından başka fikri olmayanlardan başka, MBK üyesi olmak fırsatını kaçırmış her türden kişi vardı.²³ Milli Birlik Komitesi'ni ordunun saygınlığına zarar verecek uygulamalardan men etmek, siyaset ve siyasetçinin orduya sızmasına engel olmak gibi amaçları vardı.²⁴ İki cunta arasındaki güç mücadelesinin tipik bir örneğiysen MBK'nin, adı geçen birliğin üyesi Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i tasfiye etmek için onu Washington'a tayin ettirmesiydi.²⁵ Fakat ba-

²² *Milliyet*, 30 Kasım 1960.

²³ talatturhan.com.tr/silahlı-kuvvetler-birliği-hakkında-acıklama/, Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği ve İnfazlar Hakkında Açıklama”, *Dünya*, 8 Mayıs 1967. (Erişim tarihi: 28 Şubat 2018). Turhan, “*Hatta bu kuruluşta olmayı daha emniyetli sayan bir kısım komite üyeleri bile “Silahlı Kuvvetler Birliği”ne dâhil olmuşlardı... Bu etkenlerle samimiyet unsurundan uzaklaştırılan bu örgüt de belirli dünya görüşüne sahip olmaksızın yüzeydeki palyatif tedbirlerle 2'nci “Milli Birlik Komitesi”ni gütmüş ve “Silahlı Kuvvetlerin” Milleti'ne verdiği şeref sözü(nün) gerçekleşmesine çalışmakla yetinmiştir. Bu fonksiyonunu yürütürken yakın tarihimizden ders almamış “Gölge İktidar” kalmakla da hata işlemiştir, muhakkak ki 2'nci “Milli Birlik Komitesi”nin en büyük suçu (da) iktidarı üzerinde gölge bir iktidar olan “Silahlı Kuvvetler Birliği”ne tahammül etmesidir.*” demektedir.

²⁴ Börklüoğlu, “a.g.m.”, s. 21.

²⁵ BCA, Fon Kodu: 030-11-1, Yer No: 285-13-16, *Milliyet*, 4 Haziran 1961. Gazetenin haberine göre Korgeneral İrfan Tansel Washington Askeri Müşavir Heyeti Başkanlığı'na tayin edilmişti. MBK üyesi Albay Sezai Okan o günleri değerlendirirken; “*...Silahlı Kuvvetlerin bir parçası olan bizler Türk Milleti'ne verdiğimiz sözün yerine getirilmesi için gece gündüz çalışırken, ihtarları bir türlü frenlenemeyen, ordu disiplini hiçe sayan, hukuk dışı davranışları açıkça görülen Silahlı Kuvvetler Birliği adındaki illegal örgüt bizlere durmadan saldırıyor ve kurmaya çalıştığımız demokrasiyi katletmek için her yolu denemek istiyordu. Belirli bir sivil kadroları da bulunduğu seziliyordu. Çok hazindir ki MBK içinde bulunan birkaç arkadaşında bunları destekler durumda olduklarını biliyorduk.*” demektedir. Sezai Okan'ın anlattıklarını teyit eden husus, daha sonra iki darbe girişimiyle gündeme gelecek olan Albay Talat Aydemir'in, MBK'nin görevlendirdiği Albay Muzaffer Yurdakuler, Kadri Kaplan ve Sezai Okan'a, Tansel'in görevinde kalmasının uygun olacağını bildirmesi ve bunun için gayret sarf etmelerini rica etmesi olmuştur. Aydemir, “*Ne için onun yanında kalmasını istiyorsunuz*” diye soran Okan'a, “*Çünkü General Tansel bize lüzum*” cevabını vermiştir. Okan da, “*İşte o zat size*

şarılı olamadı. SKB buna engel oldu. 4-5 Haziran 1961 tarihlerinde Ankara Harp Okulu, 28. Tümen, askeri okullar ve zırhlı birlikler komutanlığı harekete geçirildi. Hava Kuvvetleri'ne bağlı savaş uçaklarının 6 Haziran 1961'de Çankaya Köşkü üzerinde uçarak gövde gösterisi yapması üzerine Gürsel, etrafındakilerin önerisiyle Tansel'in yurt dışına atanmasıyla ilgili kararnameyi iptal ettirdi. Yaşanan gelişmelerden haberdar olamayan kamuoyu, Cemal Gürsel'in 27 Mayıs'tan beri başyaverliğini yapan Kurmay Albay Agasi Şen'in istifa ederek emekliliğini istemesini de sıradan bir olay olarak basından öğreniyordu.²⁶ Yine, MBK üyesi ve Ankara Kumandanı olan Korgeneral Cemal Madanoğlu hem MBK hem de Ankara Kumandanlığı'ndan istifa etmiştir.²⁷ 9 Haziran'da İrfan Tansel de yüksek rütbeli subaylarla bir toplantı yapmış ancak herhangi bir açıklama yapılmamıştır.²⁸ Muhtemelen MBK'ne karşı yürütülen mücadelenin bir değerlendirmesi yapılmıştır. Gürsel de, 13 Haziran'da Tansel'i makamında kabul etmiş, gazetecilerin bu görüşmenin memleket meseleleriyle ilgili olup olmadığı şeklindeki bir sorusuna; "*Memleket meseleleriyle ne alakası var? Ordu meselelerini görüşmüş olamaz mıyız?*" cevabını vermiştir. Görüşme gizli olmadığı takdirde bunun açıklanmasını rica eden gazetecilere de, "*Ordunun gizli bir şeyi yoktur. Ordu tertemizdir*"²⁹ demiştir. Tansel ve SKB öylesine güç kazanmışlardı ki, Tansel'in Washington'a tayin edilmesinde etkili olan Milli Savunma Bakanı Orgeneral Muzaffer Alankuş kendi isteğiyle emekliye ayrılmak zorunda kalmış, Milli Savunma Bakanlığı görevini sivil olarak sürdürüleceği açıklanmıştı.³⁰ 28 Haziran'da Paris'ten dönen Alankuş, yorgun olduğunu ileri sürerek sivil olarak sürdürdüğü görevinden de istifa edecekti.³¹ Her geçen gün etkinliğini arttıran örgüt, MBK üyelerinin askeri karargâhlara ve kışlalara girmesine bile engel oluyordu. MBK'nin orduyla ilgili her türlü eylem ve kararı yasaklanmıştı. MBK'nin gerçekleştirdiği bütün atamalar iptal edildi. Birçok subay emekli olmak zorunda bırakıldı. Yine SKB'nin hedefinde olan Kara Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Celâl Alkoç da emekliliğini istemişti.³² Tansel'in Washington'a tayinini engelleyecek, bu tayinde rol oynayan Milli

lâzım olduğu içindir ki bize lâzım değil" şeklinde karşılık vermiştir. Sezai Okan, "Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs", *Milliyet*, 3 Haziran 1989. Albay Sezai Okan MBK'ni, Albay Talat Aydemir de SKB'ni savunuyorlardı. Ancak her ikisinin de tarihi açmazı, kendilerine "*demokrasi kurmak*" gibi bir vazife vermeleri idi. Demokratik düzen içerisinde ortaya çıkabilecek sorunların ancak demokratik düzlemde çözülebileceği gerçeğinin, bütün kurumlar ve milletçe benimsenmesi ve içselleştirilmesi neticesinde başarılabilir bir husus olduğuna dair toplumsal mutabakata dikkat çekmek gerekir. Askeri müdahalelerin anlamsızlığı ve hayatın her alanına ilişkin sorunlara deva olamamış olması da, darbelerin çözümsüzlüğe katkı sağlamaktan öteye gidemediğinin ispatıdır.

²⁶ *Milliyet*, 9 Haziran 1961. Tansel'in yeniden Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na tayin edildiği bildiriliyordu. SKB, MBK ile yaptığı bilek güreşini kazanmıştı. Tansel'in yerine Hava Kuvvetleri Komutan Vekilliği'ne atanmış olan Tümgeneral Süleyman Tulgan da istifa etmek zorunda kalmıştı.

²⁷ *BCA*, Fon Kodu: 030-01, Yer No: 1-10-3.

²⁸ *Milliyet*, 10 Haziran 1961. Burada ifade edilen yüksek rütbeli subayların SKB üyeleri olduğu açıktır.

²⁹ *Milliyet*, 14 Haziran 1961. Aynı haberde Gürsel'in önceki gün Korgeneral Cemal Madanoğlu'yla yediği veda yemeğinden de bahsediliyordu. Gürsel'in ağzından çıkan "...*ordu tertemizdir*" sözleri aslında ordu içerisinde fırsatlar koptuğunun ispatı niteliğindedir.

³⁰ *Milliyet*, 14 Haziran 1961.

³¹ *Milliyet*, 28 Haziran 1961.

³² *Milliyet*, 18 Haziran 1961.

Savunma Bakanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı'nı saf dışı bırakacak kadar güçlü bu cuntanın³³ niçin MBK'ni dağıtıp da iktidara oturmadığı sorusu akla gelebilir. Muhtemelen darbe üzerine darbe görüntüsü vermemek için bundan kaçınıldığı düşünülebilir. Bütün generallerin örgütün içinde olduğu, bu arada Sunay'ın da önemli bir güç olduğunu gördüğü an kendisini emniyete almak için örgüte girdiği ve hatta başına geçtiği anlaşılmaktadır.³⁴

Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı'nı yürütürken giriştiği eylemler, Türk siyasi hayatının şekillenmesinde etkili oldu. Yine Türk ulusuna ve orduya basın yoluyla gönderdiği bir başka mesajında hedefin demokrasiyi güvenli bir biçimde ulusa teslim etmek olduğunu söyledi.³⁵ 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan

³³ talatturhan.com.tr/silahli-kuvvetler-birligi-ve-21-mayis/, Talat Turhan, "Silahlı Kuvvetler Birliği ve 21 Mayıs", *Yeni Gündem*, 15-28 Kasım 1985. (Erişim tarihi: 19 Ocak 2018). Burada kişisel ihtirastların da rolü olduğu söylenebilir. Neticede SKB 6 Haziran 1961'de Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'e ulaşmış, onu örgüte almıştı. MBK, eğer SKB örgütünün başındaki adamı budarsak örgütü dağıtmamız kolaylaşır anlayışıyla Tansel'i Washington'a tayin ediyor. Bu olay üzerine SKB Cumhurbaşkanı'na bir ultimatom veriyor. 8 Haziran'da Tansel görevine dönüyor. Talat Turhan, SKB'ni değerlendirirken; "Silahlı Kuvvetler mensupları, 27 Mayıs Devrimi'nde ülke açısından beklidiklerini göremeyişin hayal kırıklığı içinde idiler. Bu memnunsuzluk ve doyumunsuzluk, SKB örgütünün güç kazanmasının önemli nedenleri arasında sayılabilir. SKB örgütü çekirdeğine, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in alınması, güçlenmenin önemli etkenlerinden sayılmaktadır. Bu oluşumun, 13 Kasım operasyonunun (14'lerin tasfiyesi) ardındaki güçler haberdar olur olmaz, altlarındaki zeminin kaymakta olduğu endişesine kapıldılar. SKB örgütünün o dönemdeki başı olan İrfan Tansel'i saf dışı bırakarak kendilerini güvence altına alabileceklerini sandılar. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ı ikna ederek başlangıçta Tansel'i emekliye ayırmayı denediler. Güçleri buna yetmeyince Tansel'i Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan alarak Washington'da bir göreve atmayı başardılar. Oysa bu dönemde SKB örgütü güçlenmiş ve tüm ülkeyi kontrol eder bir konuma gelmişti." yorumunu yapmaktadır. SKB üyeleri, liderlerinin saf dışı edilmesine göz yumduğunda sıranın kendilerine de geleceğini algıladıkları için Tansel'in atamasını kabul etmeyerek ilgililere ultimatom vermiş ve 6 Haziran 1961 olayları meydana gelmişti. Sonunda Tansel'in atanması önlendiği gibi bu girişimde rol alan Milli Savunma Bakanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı görevinden uzaklaştırılmıştı. Turhan, SKB'nin herkese tükürdüğünü yalattığını, legaliteyi teslim aldığı andan itibaren iktidarın SKB'ne geçtiğini vurgulamaktadır.

³⁴ Yarbay Talat Turhan, Sunay hakkında da şunları söylemektedir: "Bu sırada Genelkurmay Başkanı çıkarını gayet iyi hesap eden bir adam gerçekte. Bir yerlerde kalmasını bilmek kolay değil Türkiye'nin o günkü koşullarında. Genelkurmay Başkanı bu örgütün prensiplerini yaysın dedik. Resmen, yazılı olarak yaydı. O anda gizli örgütten de bahsedilemez artık; Silahlı Kuvvetlere Genelkurmay Başkanı'nun emriyle mal olmuş benzeri bulunmayan bir örgütlenme..." Gösterilen yer.

³⁵ *Milliyet*, 8 Mart 1961; "TSK varlığının kaynağı ve besleyicisi olan büyük ulusuna gerçek demokrasi ve hukuk düzenini her sahada emniyet ve kıfayyetle teslim etmek üzere 27 Mayıs 1960 tarihinde başladığı inkılap hareketinin 3. safhası olan teşkilatlanma faaliyetini başarı ile yürütmektedir." denilen mesajda orduyla milletin işbirliğine gönderme yapılarak, "Ordularının asıl gücünü koruyan ve onun unsurlarını her türlü etkiden uzak bulunduran ulusların hayat ve istikrarlı yaşama imkânı kazandığını yakinen bilen asil ve yüce Türk Ulusu'nun her bakımdan ordusuna yardımcı olacağına, onun asli görevi içinde gelişmesine imkân sağlayacağına, vatanın çeşitli hayat sahaları ve kilit noktalarına karşı uzanacak zararlı tesirlerin önlenmesi ve yok edilmesinde gaye birliği yaparak kendisi ile el ele bulunacağına samimi surette inanmaktadır. Bu birlik ve beraberlik hali Türk tarihinde bir istisna değil tam aksine geleneksel bir tezahürdür. Türk Milleti, ordusunu bütün maddi ve manevi imkânları ile desteklediği, ona inanıp güvendiği, onu sevip bağrına bastığı devirlerde devlet ve millet hayatının en kudretli ve en mesut çağlarını idrak etmiş, fakat bu bağ gevşediği nispetle zaafa düşmüş, gururundan refahına kadar birçok acı fedakârlıklara katlanmak zorunda kalmıştır. Türk Milleti tarihinin geçmiş ve gelecekteki akımı içinde milli bütünlüğünün muhafazası için ordusuna düşecek görevlerin TSK tarafından sadakat ve feragatle yapılacağını bilir ve gene bilir ki, bir milletin ordusu ile iftihar etmesi demek, onu imtiyazlı bir sınıf haline getirmesi demek değildir. TSK'nun yegâne imtiyazı Türk Milleti'ni içten ve dıştan tehdit edebilecek mahiyetteki tehlikelere karşı korumak için ölmekle yaşamak arasında tercih yapmayı düşünmeyecek kadar onu sevmesidir. Aziz vatandaşlar, namullarını daima temiz ve süngülerini daima parlak tutan ordumuzun, her türlü engelleri yok etme

halk oylamasıyla 1961 anayasası %61.5 evet oyuyla kabul edildi. Sunay, Cumhurbaşkanı Gürsel'in "Eğer hürriyetler suüstimal edilirse yeni bir ihtilal olabilir"³⁶ şeklindeki sözlerini tashih mahiyetinde Eylül 1961'de bir açıklama yaptı. Bu çerçevede, TSK'nin tarafsız ve siyaset dışı kalacağını, TSK'nin ulusu, dik-taya giden bir zihniyetin gayr-ı meşru tasarrufundan kurtardığını ve ona arzu ettiği demokrasi yolunu açtığını vurgulayan beyanatu gazetelerde yer aldı.³⁷

İnönü-Sunay Birlikteliği ve Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri

15 Ekim 1961 seçimleri sonucunda hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadı. Bunun üzerine MBK başkanı Cemal Gürsel İsmet İnönü'ye hükümeti kurma görevi verdi. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde başını kurmay Albay Talat Aydemir'in çektiği bir kısım subaylar, yeni meclis yapısının kuvvetli bir hükümet kurulmasına imkân vermeyeceğini iddia ettiler. Meclis'in uzun ömürlü olamayacağını, Türkiye'nin ihtiyaç duyulan kalkınma ve reform hamlelerini bu yapıdaki bir Meclis'le gerçekleştiremeyeceğini savunarak seçimlerin, bütün siyasi partilerin ve Millî Birlik Komitesi'nin feshedilmesi gerektiğini ileri sürdüler. 17 Ekim'de Ankara'da, 19 Ekim'de İstanbul'da yaptıkları toplantılarda tekrar eskiye döndüğü, bu keşmekeşin mutlak surette önlenmesi gerektiği ve bir kardeş kavgasına meydan verilmemek gerektiği vurgulandı. Birçok subay seçim sonuçlarını, "bunun için mi darbe yaptık?" diyerek içlerine sindiremediklerini beyan ediyorlardı. 21 Ekim 1961'de, İstanbul valisi Korgeneral Refik Tulga'nın da aralarında bulunduğu 10 General ve 28 Albay Yıldız Harp Akademisi'nde 21 Ekim protokolünü imzaladılar. Buna göre yeni Büyük Millet Meclisi toplanmadan duruma el konacak, iktidar milletin gerçek ve değerli temsilcilerine emanet edilecekti. Siyasi partiler yasaklanacak, seçim sonuçları ve Millî Birlik Komitesi fesh olunacaktı.³⁸ Protokolü öğrenen İsmet İnönü askeri bir müdahaleye kesinlikle karşı çıkacağını bildirdi. Anılan toplantı ve kararlardan haberdar olan Genelkurmay Başkanı Sunay da bu oldu-bittiye müdahale etti. Bütün kuvvet komutanlarını, ordu, kolordu komutanlarını ve kurmay başkanlarını 23 Ekim'de toplantıya çağırdı. Sert ve etkili bir konuşma yapan Sunay, 21 Ekim protokolüyle alınan kararları doğru bulmadığını, yeni sıkıntılar yaşanabileceğini söyledi. Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başbakan olursa her şeyin yoluna gireceğini, Silahlı Kuvvetlerin millete verdiği sözü tutması gerektiğini, yönetimin seçimin sonucu olarak devredilmesini ve 21 Ekim protokolündeki imzaların geri çekilmesini istedi.

azmi ile bugün yürüdüğü hedef, emniyetle demokrasiyi yüce ulusuna teslim etmektir" ifadeleri kullanılmıştır.

³⁶ *Milliyet*, 19 Ağustos 1961.

³⁷ *Milliyet*, 20 Eylül 1961; Sunay, amaca ulaşmak için çetin birtakım sınavlar geçirilerek son seçim devresine varıldığını belirtmiş, TSK'nin 27 Mayıs İhtilali'ni Türk Ulusu, aydını, gençliği ve basını ile birlikte yaptığını söylemiştir. TSK'nın, ilk gün verdiği şeref sözüne sadık kalarak tamamen siyasetin dışında ve üstünde bir tutumla MBK ve hükümetinin bu yoldaki icraatını desteklediğini de eklemiştir. Sözlerini, "Türk Ordusu büyük milletimizin hizmetindedir. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmamalıdır. Allah bizimdedir" diye bitirmiştir.

³⁸ Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim II (1922-1971)*, haz. Erol Şadi Erdinç, İstanbul 1997, s. 1714-1716.

21 Ekim protokolünü hayata geçirmek isteyenler yalnız kalmışlardı. Bunun nedeni tutarlı bir program ve ideolojiye dayanmamalarıydı. Nitekim askeri bir müdahale için ortada bir eylem gerekçesi de bulunmuyordu. Bu girişim kişisel ihtiraslardan kaynaklanıyordu. Buna kanıt olarak aynı ekibin 10 Şubat 1962’de imzaladıkları protokol gösterilebilir. Bu belge (protokol), 27 Mayıs İhtilali’nin gerçekleştirdiği reformların eksik kaldığını savunan bir düşüncenin ürünüydü. Ancak meşru bir gerekçesi olmayan, amacı, programı hatta fikri alt yapıdan yoksunluğuyla dikkati çeken protokolü Türk Silahlı Kuvvetleri de desteklememişti.³⁹ Sunay’ın 23 Ekim tarihinde askerler nezdindeki müdahalesinden sonra, 24 Ekim 1961 tarihinde Çankaya’da toplanan siyasi parti liderleri MBK’nin şimşeklerini üzerlerine çekmemek için “Çankaya Protokolü” olarak bilinen yeni bir protokolü imzalamışlardır. SKB’nin önemli ismi Talat Aydemir’in karşı çıktığı bu mutabakata⁴⁰ göre siyasi parti liderleri Cumhurbaşkanlığına kimseyi aday göstermeyecekler, tutuklu DP’liler için şimdilik af girişiminde bulunmayacaklar ve 27 Mayıs ihtilalinin askerlere sağladığı kazanımlara dokunmayacaklardı.⁴¹ Deyim yerindeyse, askerler siyasilere ölümü gösterip sıtmaya razı etmişlerdi. Nitekim TBMM 25 Ekim’de ilk toplantısını yaptı ve bir gün sonra da Orgeneral Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçildi.⁴²

Bu gelişmelerin ardından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay CENTO toplantısına katılmak üzere Amerika’ya gitti.⁴³ Dönüşünde gazetecilere söylediği, “Amerika bizim hükümet kurmamız meselesi ile en az bizim kadar ilgileniyor” sözleri, Amerika’nın Türkiye’nin yönetimiyle her dönemde yakından ilgilendiği gerçeğine işaret ediyordu.⁴⁴

Sunay Genelkurmay Başkanı olarak görev yaptığı süre içerisinde, dönemin koşulları da dikkate alındığında, siyasi hayatın önemli bir unsuru olarak göze çarpmaktadır. Nitekim hemen her olayla ilgili olarak basında görüşlerine başvurulan, yaptığı değerlendirmelerle gelişmelere yön veren bir asker olmuştur. Demokrat Parti’nin mirasçısı konumunda bulunan Adalet Partisi ve mensuplarının Ordu hakkındaki beyanlarını çoğu kez cevapsız bırakmamıştır. Adalet Partisi Afyon milletvekili Haluk Nur Baki’nin “ordu ile el ele ve huzur içindeyiz” şeklindeki açıklamasına karşılık, “ordudan şimdiye kadar bir huzursuzluk mu duyuyorlardı. Biz bilmiyoruz. Böyle bir şey mi varmış”⁴⁵ diye-

³⁹ Bu protokole göre Güvenlik Konseyi adıyla asker ve sivillerden oluşan 25 kişilik bir heyet yasaama yetkisini eline alacaktı. Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları konseyin tabii üyeleri olacaktı. Bir süre sonra Meclis kurulacak, hükümet Güvenlik Konseyi’nin seçeceği kişilerden meydana gelecek, 27 Mayıs’ta gerçekleştirilemediği iddia edilen reformların hayata geçirilmesi için öncelikli önlemler alınacaktı. Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul 1999, s. 162.

⁴⁰ Ahmet İlyas, “27 Mayıs Askeri Darbesi’nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 22, Yaz 2016, s. 170, 173; Aydemir’e göre Başbakan İsmet İnönü, Atatürk devrimlerini hiçe saymış ve halk iradesinin tam olarak sandığa yansımaları engellemiştir. Bu yüzden İnönü devre dışı bırakılmak isteniyordu.

⁴¹ *Milliyet*, 25 Ekim 1961. Hikmet Özdemir, *Atatürk’ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, İstanbul 2007, s. 155-157.

⁴² Yalman, *a.g.e.*, s. 1716.

⁴³ *Milliyet*, 3 Kasım 1961.

⁴⁴ *Milliyet*, 16 Kasım 1961.

⁴⁵ *Milliyet*, 26 Ocak 1962.

rek bu imalı açıklamayı eleştirmiştir. Yine AP Zonguldak milletvekili Nuri Beşer'in, subaylar ve eşleri hakkında ağır sözler söyledikten sonra İller Bankası genel müdürü emekli Yüzbaşı Selahattin Babüroğlu tarafından dövülmesi⁴⁶ üzerine Sunay da, "Bir milletvekilinden bu beklenmezdi. Bu niyette olanları millet çabuk anlayacak ve layık oldukları cevabı da çabuk verecektir"⁴⁷ demiştir. Beşer de basına yaptığı açıklamada, "kendisine atfedilen sözleri sarf etmiş olması için çıldırması lazım geldiğini"⁴⁸ söylemiştir. Bu ve benzeri olaylar, zaten gelişmelerden memnun olmayan ve iktidarın sivillere devredilmesinin erken olduğunu savunan kimi ordu mensuplarının ekmeğine yağ sürmüştür de denilebilir. Nitekim 19 Ocak 1962'de Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay başkanlığında, aralarında Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir ve Jandarma Okulu Komutanı Albay Necati Ünsalan'ın da yer aldığı yüksek rütbeli subaylar toplantısında askeri bir müdahalenin kaçınılmazlığı üzerinde duruldu. *Milliyet*'te yayınlanan Durum başlıklı değerlendirmede, ortada pembe bir manzara olmadığı, yakın gelecekte olumlu birtakım gelişmeler olmazsa büsbütün kararabileceği yorumu yapılıyordu. İhtilal söylentilerinin tekrar doluşmaya başladığı belirtilerek, yeni bir ihtilal bizi aydınlığa kavuşturabilecek midir? deniyordu.⁴⁹ 9 Şubat 1962'de İstanbul Balmumcu'da Korgeneral Refik Tulga başkanlığında yapılan ve 59 subayın katıldığı toplantı darbe söylentilerini doğruluyordu. Nitekim toplantıdan 28 Şubat tarihini geçmeyecek şekilde ve hiyerarşik düzen içerisinde bir askeri müdahale gerçekleştirilmesi kararı alınmıştı.⁵⁰ Bu protokole daha sonra Talat Aydemir de katıldı. Ancak dönemin 1. Ordu İstihbarat Başkanı Vahit Gürkan ve örgütün (SKB'nin) general ve amiralleri 16 Şubat'ta İstanbul'da bir araya gelerek bu protokolü boykot etmişlerdir. Sunay'ın da onay vermemesi durumu İnönü'ye bildirmesi üzerine SKB, İnönü'ye rağmen askeri bir müdahale yapılması fikrinden vazgeçmiştir.⁵¹ İnönü de, 27 Mayıs'ı kötüleminin TSK'ne karşı bir tecavüz olarak toplumu yaraladığını vurgulamış, demokratik rejim konusunda açık bir anlaşmazlık

⁴⁶ *Milliyet*, 1 Şubat 1962. Bir Pazar gecesi Anadolu Kulübü'nde Babüroğlu ile tanıştıran Beşer, onun eski asker olduğunu bilmediği için subaylar ve eşleri hakkında ağır sözler söylemiş ve küfredmiştir. Bunun üzerine Babüroğlu önce yüzüne sonra da midesine bir yumruk atarak Beşer'in yere yuvarlanmasına neden olmuştur. Babüroğlu, "Beni de kendi arkadaşlarından biri, kendi havasından sanıyordu. Bu hareketi yüz defa karşılaşısam yüz defa yapmaktan ve tekrarlamaktan çekinmem" şeklinde bir açıklama yapmıştı.

⁴⁷ *Milliyet*, 2 Şubat 1962. Sunay, Ordu içindeki infialin büyük olduğunu belirterek; "Aile kudsiyetine bağlı Türk camiasında her kim ailesine küfredilirse infial duyar. Biz huzurun bir an evvel yerleşmesine çalışıyoruz. Ama bu gibi çatlak sesler huzuru ileriye itiyor. Bizim üzüntümüz BMM'nde üye olan bir şahıs tarafından bu sözlerin söylenmesidir. Artık bu memlekette kanunsuz iş olmaya cağına inansınlar. Hiçbir siyasi fikriyatımız ve vatan müdafasını düşünmekten başka gayretimiz yoktur. Anayasaya hüküm sürecek kanunlar hâkim olacaktır. Milletimizin bizden beklediği budur. Bizim tesellimiz bu hususta milletimizin de infial duymasıdır" yorumunu yapmıştır. Beşer'in sözleri AP içerisinde de tepki çekmiş, AP İzmir İl Başkanı Mehmet Karaoğlu, "Böylelerinin yalnız parti ile değil, memleketle bile ilgisini kesmek lazımdır" demiştir.

⁴⁸ *Milliyet*, 4 Şubat 1962.

⁴⁹ "İhtilal Formülü", *Milliyet*, 11 Şubat 1962.

⁵⁰ Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: V/12, Bahar 2006, s. 160.

⁵¹ *Geçmişten Günümüze Türkiye*, haz. Nezir Özgen, İzmir 2018, s. 173.

bulunmadığını ifade etmiştir.⁵² Burada İnönü'nün konumunun güçlüğüne de dikkat çekmek yerinde olur. İstiklâl Harbi komutanlarından ve Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı olan Paşa'nın, Ordu ve Hükümet ilişkilerinin bıçak sırtında olduğu bir dönemde üstlendiği görevin zorluk derecesi açıktır. Orduyla gönül bağı, Ordu içerisinde sevilen ve sayılan bir komutan olup aynı zamanda Başbakan olması dengeyi kurabilmesini güçleştirmiştir. Bu olay önemli bir kırılma noktası olmuş, SKB'nin başında bulunan Sunay'la yıldız barışmayan ve aynı zamanda örgütün üst düzey yöneticilerinden biri olan Talat Aydemir SKB'den ayrılmıştır. Hükümet ve Genelkurmay, 20 Şubat'ta bazı birlik komutanlarını ve subayları başka görevlere atamaya ve kimilerini de gözaltına almaya başlamıştır. 21 Şubat'ta Albaylar Talat Aydemir, Necati Ünsalan ve Selçuk Atakan başka görevlere atanmışlar, Aydemir, Sunay'ın, "*İnönü'nün demeci, hükümetin kuvvetini göstermesi bakımından son derece tesirli olmuştur*"⁵³ şeklindeki beyanını tekzip edencesine isyan etmiş, o gece kendisine bağlı bazı alay ve taburları hükümet emrindeki kuvvetlere karşı alarma geçirmiştir. Alınan kararları kabul etmediği gibi, bunların uygulanmaması için Genelkurmay Başkanlığı'na bir muhtıra dahi göndermiştir. Harp Okulu'nda Talat Aydemir'in bitirme döneminde bulunan 600 civarında Asteğmen komutanlarını teslim etmeme kararı almışlar, 22 Şubat'ta Genelkurmay'ın Aydemir'in yerine atadığı Kurmay Albay Semih Sancar'ı da Harp Okulu'na sokmamışlardır. Aydemir'le birlikte hareket eden Binbaşı Fethi Gürcan, Ankara'da hâkimiyet kurduktan sonra Cumhurbaşkanı ve Başbakanı da tutuklamak istemiş, fakat Aydemir buna izin vermemiştir. Genelkurmay'da Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında Başbakan, parti genel başkanları ve kuvvet komutanlarının katıldığı toplantıda Aydemir'in istekleri reddedilmiştir. 22 Şubat saat 01.00 sularında İnönü'nün, "*kan dökülmeden harekât durdurulursa kimisenin cezalandırılmayacağını*" bildiren güvence mektubu Aydemir'e ulaştırılmıştır. Çaresiz kalan Aydemir, 03.30'da teslim olmuştur.

Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı'ndan sabaha karşı 4:07'de Sunay'ın '*Başkomutan*' sıfatıyla imzaladığı bir tebliğ yayınlanmıştır.⁵⁴ Cevdet Sunay, Türk Milleti'ne hitaben de bir açıklama yapmıştır.⁵⁵ Bunda darbe girişimi

⁵² *Milliyet*, 19 Şubat 1962.

⁵³ *Milliyet*, 20 Şubat 1962.

⁵⁴ *Milliyet*, 23 Şubat 1962. Tebliğde, "Ankara garnizonundaki bazı birlik kumandanlarının görülen lüzum üzerine tayinlerinin yapılması sebebiyle Harp Okulu, Jandarma Subay Okulu, Zırhlı Birlikler Okulu'nun Tank Taburu, Zırhlı Muhabere Eğitim Merkezlerinin bazı kısımları garnizonlarında alarm dışı fevkalade tedbirlere tevessül etmişlerdir. Adı geçen okul ve birlikler dışındaki diğer birlik ve müesseselerle alınan mukabil tedbirler karşısında şu ana kadar herhangi bir müessif olay olmamıştır. Ankara dışındaki bütün birlik ve kurumlar demokratik rejime ve Genelkurmay Başkanlığına bağlılıklarını bildirmişlerdir. Hükümet, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Kumandanlıkları bu yoldaki her türlü menfi teşebbüsü önlemeye kesin olarak kararlıdır" denilmektedir.

⁵⁵ *Milliyet*, 23 Şubat 1962. "Aziz vatandaşlarım, TSK'nin şerefli mensupları, Türk Ordusu ile ilgili olarak yabancı ve düşman(!) radyolarda maksatlı bazı haberler yayılmaktadır. Size Silahlı Kuvvetlerin başı sıfatıyla hitap ediyorum: Bu haberlerin hepsi yalandır. Bunlar Türk vatanını parçalamak ve karanlık emelleri için aziz milletimizi bir kardeş kavgasına sürüklemek isteyenlerin maksatlı tahriklerinden ibarettir. Cumhuriyet Ordusu daima ileri hareketlerin öncüsü olmuştur. Hiçbir gün meşruluk dışına çıkmamıştır(!) Bu ordu, bir macera ordusu değil, milleti canından aziz bilen, vatanın

şiddetle eleştirilmekle beraber, 27 Mayıs ruhunun korunacağından da bahsedilmektedir. İnönü, af vaadiyle bu darbe girişimini boşa çıkartmayı bilmişti. Talat Aydemir'le birlikte hareket eden 20 subay emekliye sevk edilmiş, bunlar için bir divan-ı harp kurulup kurulmayacağı yolundaki soruya Sunay, "Hayır, hiçbir divan kurulmayacaktır"⁵⁶ cevabını vermiştir. Aydemir 23 Şubat tarihinde İkinci Kolordu Harekât Başkanı Yardımcılığına atanmıştır.⁵⁷ 30 Nisan 1962'de ayaklanmaya karşı olanların ceza kovuşturmasına uğramamasına ilişkin yasa TBMM'nde kabul edilmiştir. Talat Aydemir 10 Mayıs 1962'de çıkarılan özel af yasasıyla serbest bırakılmıştır. Bu yaklaşım, Türk siyasi hayatında bundan sonra yaşanacak askeri müdahaleler açısından belirleyici olmuştur. Talat Aydemir ve darbe girişiminde bulunanlar yargılanmadıkları gibi, yaramaz çocukların sokağa çıkmalarının yasaklanması benzeri emekliye sevk edilmişlerdir. Hatta gazeteci Mete Akyol, Aydemir'le giriştiği eylemle ilgili olarak iki kısa röportaj dahi yapmıştır. Her iki görüşme de Talat Aydemir'in evinde gerçekleşmiştir. İlkinde, dışarıda kendisi hakkında asılsız birçok şey söylendiğini bildiğini belirterek, "Maşallah tunç gibiyim. Ne sinir buhranları geçirdiğim, ne kalp krizleri geçirdiğim, ne şuurumu kaybettiğim ve ne de intihara teşebbüs ettiğim doğrudur"⁵⁸ demiştir. İkincisinde de, Harp Okulu'ndan doğruca evi-

selameti için yüreği titreyen bir ordu. Bu ordu geriye doğru her hareketin karşısında yer almıştır. Her ne bahane ile olursa olsun, bir dikta rejimi kurmak istemek Türkiye'yi ortaçağ karanlığına geri götürerek bir geriliktir. Böyle bir geriliğe Türk Ordusu hiçbir vakit alet edilememiştir, edilemeyecektir. Ordumuz Cumhuriyetin koruyucusudur. Kendi eseri olan 27 Mayıs'ın ve onun millete getirdiği yeni anayasanın ve demokratik nizamın yılmaz bekçisidir. Bu ordu, anayasayı çiğneyenlerin, anayasaya hıyanet edenlerin karşısına dikilmiştir. Fakat anayasa nizamını ihlale asla kalkışmaz. Cumhuriyet Ordusu şeref yeminine sadıktır. Memlekette birtakım tahrikler olabilir. Bütün bunlara karşı mümtaz asker ve devlet adamı İsmet İnönü'nün başkanlığındaki hükümet demokratik nizam sınırları içinde her türlü tedbiri almaya azimli ve karardır. Bütün siyasi partiler istisnasız onun vatanperver gayretlerini destekleyeceklerdir. 27 Mayıs ruhu korunacaktır. Fakat bunu korumak 27 Mayıs'ın gayesine aykırı bir dikta rejimi kurmaya çalışmak değildir. Türk Milleti hür dünya ile ittifak halindedir. Milli selametimiz bu ittifaka ve demokratik rejime bağlı kalmakla gerçekleşir. Aziz silah arkadaşlarımız, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti ve demokrasiyi her türlü iç ve dış tahrike karşı koruyacağız. Vazife başında bulunan meşru hükümet ve büyük milletimiz şerefli ordusunun demokrasiye, Anayasaya ve vatana olan sonsuz bağlılığına güvenmektedir. Sizleri ve bütün vatandaşlarımızı yürekten sevgi ve saygılarla selamlarım."

⁵⁶ *Milliyet*, 25 Şubat 1962. Talat Aydemir'in bu girişimi nedeniyle yargılanmaması, İnönü'nün ortamı daha da gerginleştirmek için bundan kaçınmasının yanı sıra Sunay'ın konumuyla da açıklanmak gereken bir niteliğe sahiptir. Adı geçenler için bir divan-ı harp kurulmayacağına bildiren Sunay'ın bu yaklaşımı, Yarbay Talat Turhan'ın, "Bu sırada Genelkurmay Başkanı çıkarını gayet iyi hesap eden bir adam gerçekte. Bir yerlerde kalmasını bilmek kolay değil Türkiye'nin o günkü koşullarında. Genelkurmay Başkanı bu örgütün (Silahlı Kuvvetler Birliği) prensiplerini yaygın dedik. Resmen, yazılı olarak yaydı. O anda gizli örgütten de bahsedilemez artık; Silahlı Kuvvetlere Genelkurmay Başkanı'nun emriyle mal olmuş benzeri bulunmayan bir örgütlenme..." değerlendirmesiyle açıklanabilir. Talat Aydemir'in SKB'nin önemli bir üyesi olduğu, Sunay'ın da önemli bir güç olduğunu gördüğü andan itibaren örgüte girdiği ve hatta başına geçtiği göz önüne alındığında Aydemir'in bu ilk darbe teşebbüsünden sonra niçin yargılanmadığı anlaşılmaktadır. Kanımızca Aydemir'in bu ilk darbe girişiminden ceza almadan kurtulabilmesi, Talat Turhan'ın, Sunay'ın SKB'nin başına geçtiği iddiasını te'yd etmektedir. Doğrusu Sunay'ın, bütün tarafları idare edebilmek gibi bir yeteneğe sahip olduğu söylenebilir.

⁵⁷ *Milliyet*, 24 Şubat 1962.

⁵⁸ *Milliyet*, 24 Şubat 1962. Bu ilk görüşmede Mete Akyol, Aydemir'in ev telefonunu kesmek için evin duvarına merdiven dayayan askerlerin çıkardığı gürültüden ürkererek elindeki kahve fincanını sehpanın üzerine bırakmıştır. Bunun üzerine Aydemir hafifçe gülerek, "Sarardın. O kadar korkak olma" demiştir.

ne geldiğini, daha sonra Genelkurmay'da muhafaza altına alındığını anlatan Aydemir, Hükümetin gözünün açılmasını sağladıklarını, İnönü'nün tarihi bir kişilik ve komutan olduğunu, onu her zaman saygıyla düşündüğünü belirtmiştir. Politikadan anlamadığını, Alpaslan Türkeş'le bir ilgisinin olmadığını da eklemiştir.⁵⁹ Hükümetin istekleri doğrultusunda başka birtakım kritik emeklilik ve atama kararları da gerçekleşmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhittin Önür kendi isteğiyle emekliye ayrılmış, İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga da 2. Ordu Komutanlığına atanmıştır.⁶⁰

İsmet İnönü ve Cevdet Sunay'ın birliktelikleri, 1965 yılına kadar süren bir ittifak halini almıştır. Daha önce, dengeleri gözetmek hususunda pek mahir olduğu tespitini yaptığımız Sunay için bu hiç de zor olmamıştır. Hem SKB'ni hem de İnönü'yü müttefik olarak seçmesi kendisi açısından akılcı bir yaklaşım olarak nitelendirilebilir. Nitekim Ağustos 1962'de Genelkurmay Başkanı Sunay'ın yaş haddi dolayısıyla emekliye sevk edileceği ve yerine de Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in getirileceği yolunda çıkan haberler Başbakanlık tarafından yayınlanan bir bildiriyle yalanlanmıştır.⁶¹ Sunay, daha önce yurtdışı görevlere atanmış olan 14'leri uyarmak amacıyla da, adı geçenlerin "orduda hiçbir tesir sahalarının kalmadığını" belirten bir açıklama yapmıştır. Brüksel'de toplantı yaptıktan sonra yurda dönmeleri konusunda da, "memurlar kendi kendilerine toplantı yapamazlar, gayri nizamidir" diyerek bunların muhtemel bir müdahalesine fırsat verilmeyeceğini vurgulamıştır.⁶² Nihayet, Albay Talat Aydemir 1963 yılı Mayıs ayında yeni bir darbe girişiminde⁶³ bu-

⁵⁹ *Milliyet*, 28 Şubat 1962. Aydemir kimi basın yayın organlarında kendisi hakkında yazılanların yanlış aktetirildiğini de söylemiş, "...ben babamdan başka kimsenin elini öpmedim ve öpmem" demiştir. Teslim olmasıyla ilgili olarak da; "Saat 3.15 olmuştu. Çok kan döküleceğini ve Ordunun birbirini kuracağını anlamıştım. Kurşuna dizileceğimi biliyordum. Üç Albay arkadaşımı çağırdım. Bir durum muhakemesi yaptık. Teslim olmaya karar verdik. Kan dökülmeğe, dört kişinin feda olması daha yerinde bir davranış olacaktı. Talebeleri topladım, kararımı bildirdim ve dağılmalarını söyledim kendilerine hiçbir şey yapılmayacağına dair teminat verildiğini bildirdim. Böylece bu iş de bitti" açıklamasını yapmıştır. Daha sonra Genelkurmay'dan bir heyetin geldiğini, yeni komutana okulu teslim etmek gerektiğini söylediğini anlatarak; "Bunun yanlış bir hareket olduğunu anlattım. Talebenin gözü önünde okulu törenle teslim edemedim. Zira talebeler bana, eski komutanlarına tezahürat yapabilirlerdi. Bu da, yeni gelen komutanın durumu için hoş olmayabilirdi" dediğini aktarmıştır. Memleketle hizmet ettiklerine emin olduklarını, kan dökülmesini önlemekle ettikleri hizmetin de küçümsenmeyeceğini eklemiştir. Doğrusu bu beyanat özelde Aydemir'in, genelde bütün darbecilerin yaptıkları işi meşru gördüklerini, bunun ötesinde memleketle hizmet ettiklerini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bu da bize, askeri müdahalelerin önlenmesi için bu yanlış düşünme tarzının değiştirilmesi gerektiğini ispatlamaktadır. Askerlerin memleketle yapacakları en büyük hizmetin, hangi şartlar altında olursa olsun vatan savunması olduğu öğretilmelidir. Pek tabii ülkeyi yönetmeye talip olan siyasiler de demokrasiyi içselleştirmiş, en önemli ve birinci görevlerinin millete hizmet etmek olduğunun bilincinde kimseler olmalıydılar.

⁶⁰ BCA, Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 163-72-8; *Milliyet*, 24 Şubat 1962.

⁶¹ *Milliyet*, 24 Ağustos 1962. Bir dönem SKB'nin başı olan İrfan Tansel'in Sunay'ın yerine getirileceği haberlerinin Başbakanlık tarafından yalanlanması, Sunay'ın İnönü ile ittifak kurmakla kendi açısından ne denli akılcıca bir iş yapmış olduğunu göstermektedir. Bu söylentiye çıkaranların Silahlı Kuvvetler Birliği'yle iltisaklı oldukları kuvvetle muhtemeldi ve adı geçen cunta içerisinde suların durulmadığının da ispatıydı.

⁶² *Milliyet*, 5 Temmuz 1962.

⁶³ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963. Talat Aydemir'in başında bulunduğu darbe girişimi 20 Mayıs'ı 21 Mayıs'a bağlayan gece yarısı saat 00.20'de başlamıştır. Başbakan İnönü sabah saat 7'de Türkiye radyolarından yayınlanan mesajında Hükümet kuvvetlerinin duruma hâkim olduğunu bildirmiş,

lununca İnönü-Sunay ittifakı bu kez Aydemir'in cezalandırılması hususunda mutabık olmuşlardır. Genelkurmay Başkanlığı Ankara radyosundan Silahlı Kuvvetlerin hükümetin emrinde olduğuna ilişkin bir açıklama yapmıştır.⁶⁴ Cevdet Sunay da sabaha karşı 03.45'te yaptığı açıklamada, yolunu sapıtmış bir kısım Harbiyeli ve azınlık olarak nitelendirdiği kimselerin derhal kışlalarına çekilmelerini, silahlarını bırakmalarını emretmiştir. Aksi takdirde bütün Silahlı Kuvvetlerle Hava Kuvvetlerinin yarım saat içinde ateşle karşılık vereceğini duyurmuştur.⁶⁵ Durumun aleyhine olduğunu fark eden Aydemir, arabayla Harp Okulu'ndan kaçmış ve 22 Şubatçılardan olan arkadaşı emekli Yarbay Tekin Pakoba'nın Küçükesat'taki evine sığınmıştır. Yeri MİT tarafından haber alınan Aydemir 12.15'te teslim olmuştur. Ayaklanmayla ilgili olarak 22 Şubatçılardan ve EMİNSU⁶⁶ mensuplarından iki emekli subay nezarete alınmışlardır. Ayrıca 14'lerden Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal ve Fazıl Akkoyunlu da ifadeleri alınmak üzere Emniyet 1. Şube'ye getirilmişlerdir. Talat Aydemir ve arkadaşları ise saat 21.50'de 1. Şubeden alınarak 28. Tümen'e götürülmüşlerdir.⁶⁷

Aydemir'in bu ikinci darbe girişiminin, dolayısıyla asker müdahalelerinin ne denli kanıksandığını göstermesi açısından önemli bulduğumuz bir yorum

Harbiyelilere teslim olmalarını söylemiştir. Harbiyeliler 8.30'dan itibaren teslim olmaya başlamışlar, Harp Okulu'nun Silahlı Kuvvetler tarafından ele geçirilmesi sırasında Talat Aydemir, emekli kurmay Albay Turgut Alpagut ve Mühendis Albay Galip kaçmışlardır. Genelkurmay istihbarat dairesinden gelen bir heyetin sıkıyönetim ilanına ilişkin teklifi Başbakan İnönü tarafından reddedilmiştir. Gece yarısı Harp ve Tank Okulu öğrencilerinin katıldığı darbe girişimi Ankara radyosunun ele geçirilmesiyle başlamış, İhtilal Komitesi Başkanı Talat Aydemir adıyla bir bildiri yayınlanmıştır. Girişim başladıktan kısa bir süre sonra 1. 2. ve 3. Ordu Hükümet'e bağlılıklarını bildirmişlerdir. Radyoya 25 dakika hâkim olabilen ihtilalciler, "Aziz Türk Milleti" hitabıyla başlayan tebliğlerinde Atatürk ilkelerinin hedefini bulmadığı, Türk Milleti'nin huzur ve mutluluğunu sağlamak için Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğunu duyurmuşlardır. Millet Meclisi ve Senato'nun feshedildiğini, siyasi partiler ve bunlara bağlı derneklerin kapatıldığını, devrimci silahlı kuvvetlerin devrimleri yürüteceğini bildirmişlerdir. Saat 01'den itibaren sokağa çıkma yasağı uygulanacağı, buna uymayanlara kim olursa olsun ateş edileceği, Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildiği belirtiliyordu. Birleşmiş Milletler yasasına bağlı bulunduğu ve yapılmış olan anlaşmaların geçerli olduğu da ekleniyordu.

⁶⁴ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963. Talat Aydemir'in darbe girişimi üzerine yayımlanan Genelkurmay Başkanlığının tebliği: "Burası Ankara Radyosu. Silahlı Kuvvetler Hükümeti desteklemektedirler. Kara, Hava, Deniz ve Jandarma kuvvetleri hükümetin emrindedir. Talat'ın 3,5 insanı hiçbir zaman duruma hâkim olamaz. Maceraperestler muhakkak yakalanıp cezalarını görecekler. Endişeye mahal yoktur. Ankara'nun içinde ve dışında Silahlı Kuvvetlere mensup Kara, Hava, Deniz ve Jandarma kuvvetlerine ait bütün birlikler kumandanlarının emrinde ve memleketin istikbalini emniyette bulunduracak bütün tedbirleri almış bulunmaktadır. Radyo yayınları yanlış bir anlama meydan vermemek üzere ilgililerce kesilmiştir. Muhterem halk efkârına ve Silahlı Kuvvetlerimize zaman zaman bilgi arz edilecektir. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay."

⁶⁵ *Milliyet*, 21 Mayıs 1963.

⁶⁶ Milli Birlik Komitesi'nin 2 Ağustos 1961 ve 42 sayılı yasayla emekliye sevk ettiği 235'i general çoğu da yüksek rütbeli Silahlı Kuvvetler mensubuna verilen ad. Seçil Karal Akgün, "Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 43, Bahar 2009, s. 431.

⁶⁷ *Milliyet*, 22 Mayıs 1963. 28. Tümen'e götürülenler arasında Binbaşı Fethi Gürcan, Yarbay Osman Deniz ve Üsteğmen Erol Dinçer de vardı. 103 kişi tutuklanmış, 7 Haziran'da başlayan yargılamalar 5 Eylül'de sona ermiştir. Talat Aydemir'le birlikte 7 kişi ölmüş, 29 kişi ise müebbet hapis cezasına çarptırılmışlardır. Fethi Gürcan 27 Haziran 1964'te Talat Aydemir ise 5 Temmuz 1964'te idam edilmişlerdir. Osman Deniz ve Erol Dinçer'in cezaları infaz edilmemiştir.

da *Milliyet* gazetesinin 'Durum' başlıklı başyazısına yansımıştır. 27 Mayıs ortamı gibi bir durum belirmeden girişilecek teşebbüslerin halk ve Silahlı Kuvvetler nezdinde kabul görmeyeceği vurgulanıyor, Ordu'nun ihtilal zorunlu olmadıkça birtakım girişimlere alet edilemeyeceği anlaşılmıştır deniyordu.⁶⁸ Bir ihtilalin gerekli olup olmayacağına karar verme yetkisinin askerlerde bulunduğu ön kabulünden yola çıkan bu anlayışın, ileride yaşanacak ve girişim aşamasını geçerek iktidarı ele geçirecek güç karşısındaki aczi Türk yakın tarihini inceleyenlerin malumudur. Gerçi, yalnızca toplumsal yaşamın unsurlarından biri olan basını sorumlu tutmak da makul bir yaklaşım olarak nitelendirilemez. Bu gibi müdahaleler karşısında toplumun bir bütün olarak hareket edebilmesi, bunun için de iyi eğitilmiş olması şarttır.

Talat Aydemir bertaraf edildikten sonra görece sakin bir ortama girilmiştir. Kamuoyunun gündemini, Kıbrıs Türklerine karşı etnik temizleme ve adadan kaçırma politikası güden EOKA'nın 21 Aralık 1961'de gerçekleştirdiği Noel katliamıyla başlayan ve süren eylemleri işgal ediyordu. 17 Kasım 1963'te yerel seçimler yapılmış, AP 42, CHP 23 ilde kazanmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı, fakat kanımızca çok daha fazlası olan Cevdet Sunay yerel seçimlerden sonra Ordu'ya hitaben bir genelge yayınlamıştı. Genelgede, demokratik rejimle yönetilen memleketlerde Anayasa hükümleri çerçevesinde zaman zaman hükümet değişikliklerinin gerçekleşmesinin doğal olduğu vurgulanıyordu. Rejimin karakteri gereği bu gibi olayların yaşanması mukadderdir deniyordu. Uygur bir toplum olma vasfımızın bizlere bu değişiklikleri normal karşılama sorumluluğu yüklediği belirtiliyordu.⁶⁹

Bu çerçevede Sunay, Kıbrıs Türkleri'ne karşı girişilen eylemler hakkında TSK'nin milletin hak, menfaat ve şerefine gölge düşürmeden koruma hususundaki azmine hem Türk Milleti'nin hem de Kıbrıs'taki Türk cemaatinin kesinlikle emin olması gerektiğine dikkat çekmişti. TSK'nin bunun için gereken fedakârlık bedelini ödemeye her an hazır olduğunu da eklemişti.⁷⁰ Bu ifadeyi 19 Nisan'da Washington'a hareket etmeden önce verdiği demeçte de tekrarlayan Sunay, Kıbrıs konusunda Makarios'un çığırkanlık yaptığını, perdeler yırtılınca arkasından Yunan hükümetinin çıktığını, artık muhataplarının Yunanistan olduğunu söylemişti. Şimdiye kadar NATO'nun zedelenmemesi için

⁶⁸ "Beklenen Hareket ve Beklenen Sonuç", *Milliyet*, 22 Mayıs 1963.

⁶⁹ *Milliyet*, 24 Aralık 1963. Genelgede Silahlı Kuvvetlerin demokrasiye ve demokratik kurumlara inanmış olarak milletin bir ve beraber rejimin bekçisi olduğu bildiriliyordu. "...Ancak bu gerçeğe rağmen gene de memlekette hain emeller güden sinmiş fesad yuvaları fırsattan bilistifade faaliyetlerini artırmaktan geri durmazlar, çeşitli kötü maksatlara müteveccih propagandalarını şiddetlendirirler, hakikatle hiçbir ilgisi bulunmayan haberleri insafsızca ve vicdansızca yayırlar ve hatta bu yolda ancak hürsüzlara ve korkaklara yaraşır bir sinsilikle imzasız mektuplar yazıp çeşitli makamlara gönderirler ve bütün bunları zerre kadar vicdan azabı duymadan pervasızca yapabilirler. Bu gibilerin gizli yollardan ulaşmak istedikleri amaç açıktır: Yurdun durulan havasını bozmak, suni fırtınalar meydana getirmek, böylelikle zayıf iradeli kimseleri ürküterek tereddüt ve şüpheyi hâkim kılmaktır. Bu yüzden senelerden beri memleket olarak hayli sıkıntılar çektik. Elemli ve hatta felaketsiz olaylar birbirini takip etti. Fakat en sonunda akl-ı selim, millet ve vatanseverlik, hürriyet aşkı ve demokrasi inancı galebe çaldı ve tarih boyunca her zaman olduğu gibi hak yerini buldu. Suçlular adalet huzurunda hesap verdiler ve cezalandırıldılar. Bu her zaman böyle olacaktır. Gizli niyetilerin ve millet huzurunu bozanların kanun önünde ve millet vicdanında mahkûm olmaları mukadderdir..."

⁷⁰ *Milliyet*, 27 Aralık 1963.

çok çalıştıklarını vurgulamış, fakat bütün hür dünya şunu bilmelidir ki, sabrımızın sonu gelmektedir demişti.⁷¹ Buna rağmen Londra Büyükelçiliği'nde düzenlenen bir basın toplantısında sorulan “Türkiye'nin NATO'dan çekilmesi söz konusu mudur?” sorusuna “Dünya ölçüsünde bir ittifak içindeyiz. Sivrisinek için bu ittifaktan çekilmeye lüzum yok. Ben böyle bir şey düşünmüyorum”⁷² cevabını vermesi anlamlıydı.

Siyasi Tartışmalar ve Sunay Mektubu

Adalet Partisi lideri Ragıp Gümüşpala vefat ettiğinde boşalan genel başkanlık koltuğu için, Çankaya köşkünün ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönlünde yatan kişi Süleyman Demirel idi. Ancak kimi Adalet Partisi mensuplarının TSK aleyhinde bulunmaları Ordu içerisinde hoşnutsuzluk yaratıyordu. Nitekim 16 Kasım 1964'te Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, bağlı olduğu başbakanı atlayarak TBMM Başkanlığına bir mektup gönderdi. Sunay'ın bu mektubu yazmasında Kayseri'de bulunan Doğu Menzil Komutanı Tümgeneral Faruk Güventürk'ün bir süre önce Sunay'a yaptığı bir uyarı etkili olmuştu. Güventürk, AP yanlısı bir gazetede yayınlanan “Anadolu Beyleri” başlıklı seri makalelere dikkat çekerek, “TSK'ne mensup bir generalin haysiyetinin korunması gerektiğini ifade ediyordu.”⁷³ “Sunay Mektubu” olarak bilinen bu belgede Genelkurmay Başkanı olarak ordunun bazı hareketlerden duyduğu tedirginlik anlatılmış ve önlemler alınması istenmişti. Ordunun rahatsız olduğu husus, 27 Mayıs'a ve orduya yönelik bazı eleştirilerdi.⁷⁴ Bu eleştiri sahipleri

⁷¹ *Milliyet*, 20 Nisan 1964. Burada dikkati çeken husus, NATO'nun zedelenmemesi için gösterilen gayretten bütün hür dünyanın haberdar olmasının istenmesiydi. Hür dünya ve hür milletler terimlerinin isim babası ABD ve onun askeri paktı olan NATO'nun zarar görmemesi için çaba gösterilmesi, Türkiye'yi Batı bloğuna eklemek için II. Dünya Savaşı döneminde başlatılan ve 1952'de NATO'ya alınmasıyla taçlanan sürecin başarısına işaret etmektedir. Türkiye'nin NATO'ya girişile ilgili bir değerlendirme için bkz. Ş. Can Erdem, “Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Basındaki Yankıları”, *Yeditepe Üniversitesi I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 19-20-21 Nisan 2018, s. 307-314.

⁷² *Milliyet*, 25 Ekim 1964.

⁷³ *Milliyet*, 17 Kasım 1964.

⁷⁴ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Ankara 1985, s. 97-98. 1960 İhtilali'nden sonra çıkarılan “*Tedbirler Yasası*” o tarihte gene yürürlükteydi. Bu yasaya göre, 27 Mayıs ihtilali eleştirilemezdi. Eski Demokrat Parti üzerine yazılıp konuşulamazdı. Tarihe “*Sunay Mektubu*” olarak geçen bu belge, “...Anayasaya sahip ve demokratik rejime bağlı Türk Silahlı Kuvvetleri, milletin iki hasım kampa bölünme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu endişesi içindedir...” diye başlıyor, şu uyarıyla bitiyordu: “...Kumandanları tezyif edici sözler ve yayınlar, orduda astın üste olan bağlılığını sarsmak istidadını gösterdiği gibi, bir planlı isyana sebep olacak istidattadır. Ayrıca Ordu'nun müttefik devletler nezdindeki itibarını zedelemektedir. Bu durumdan sizin de müteessir olacağınızdan eminim. Sahte cumhurbaşkanları, sahte başbakanlar, liyakatsiz kumandanlar gibi beyan ve yayınlar karşısında, vatanın ve milletin, millî emniyet ve güvenliğinin bekçisi olan Türk Silahlı Kuvvetleri, bu ortam içinde memleketin selameti adına ‘ikazda’ bulunmayı zorunlu görmektedir. Bu hususta gerekli önlemlerin alınmasını rica eder, saygılarımı arz ederim...” Bu mektup Cemal Gürsel ve İsmet İnönü'ye de gönderilmişti. Eleştirilerin hedefinde olan Adalet Partisi Genel Başkan Vekili Saadettin Bilgiç, milletvekillerinin konuşmalarının partisini bağlamayacağını, tutulan zabıtlara güvenmediğini, gazetelere ulaşan haberleri soruşturduğunu, bunların doğruluğu tespit edildiği takdirde AP'nin görüşü ve Ordu hakkındaki düşünceleriyle hiçbir ilgisi bulunmadığının duyurularak bu kişilerin parti disiplini kurullarına sevk edileceklerini söylemiştir. Adalet Bakanı da, AP'li milletvekillerinin kongrelerdeki konuşmalarının Tedbirler Kanunu'na aykırı cümlelerinin incelendiğini ve dokunulmazlıklarının kaldırılmasının istendiğini belirtmiştir. Bu milletvekilleri arasında Süleyman Ünlü, Ali Bozdoğanoglu, Gökhan Evliyaoğlu, Ahmet Gürkan, İhsan Ataöv,

Adalet Partisi içinde Saadettin Bilgiç grubuna mensup olanlardı. “*Sunay Mektubu*”, AP kongresinde Demirel’in lehinde ve Bilgiç’in aleyhinde etkin bir silah görevi yapmış, böylece Demirel partinin liderliğine seçilmeyi başarmıştı.

Bu mektup üzerine parti liderleri Çankaya Köşkü’nde toplantıya çağırıldı. 27 Mayıs’a bağlı ve Türk Silahlı Kuvvetlerine saygılı olduğuna dair teminat alındı. Anılan mektup darbe söylentilerine yol açmış olmalı ki Sunay,

*“Ordu’nun 22 Kasım’a kadar süre verdiği doğru değil. Bahis konusu edilen tarih hayal mahsulü bir uydurmadır. Mektupta böyle bir şey yoktur. Orduya uzatılan tecavüzkâr dilleri ve altındaki müphem manaları TBMM’ne ve onun muhterem üyelerine aksettirmek istedik... Silahlı Kuvvetler ve onun mensupları aleyhindeki konuşmalar yersiz olduğu kadar münasebetsizdir ve bizleri yakından ilgilendirir. Bu arada mektuba konu teşkil eden olaylarla ve bunlara yakından veya uzaktan ilgili kimseler tarafından şu ana kadar tezkibe uğramaması keyfiyeti, hareket tarzımızda ne kadar isabetli olduğumuzu gösteren bir gerçek telakki edilmelidir.”*⁷⁵

şeklinde bir açıklamada bulundu. Cemal Gürsel de, Sunay’ın uyarılarının çok şeyi önlediğini vurgulayarak, “*Son olaylar rejimin tehlikeye girdiğini göstermez*” dedi.⁷⁶

Sunay’ın uyarıları dikkate alınmış, partiler arası bir komisyon kurularak alınacak önlemleri tespit etmişti. Bunlar hükümetin, partilerin ve parlamentonun alacağı önlemler olarak üç başlık altında toplanmıştı. Hükümetin mevcut kanunları uygulamada süratle hareket edeceği, parti kongrelerindeki konuşmaların teybe kaydedileceği, rejimi ilgilendiren konularda hassas davranılacağı duyurulmuştu. Parti içi mücadeleleri yıkıcı bir duruma getiren hava dağıtılacak, bunu sağlamak için partiler kanununa önleyici ceza maddeleri konulacaktı. Parlamento ise alması gereken kararlar, çıkarması gereken kanunlar hususunda hızlı davranacak, bunlar Meclis’te ve komisyonlarda bekletilmeyecekti. Bazı durumlarda dokunulmazlıkların kaldırılması sağlanacak, parlamenterlerin Meclis bünyesinde yaptıkları konuşmalarda birbirlerini kırmaları, kavga gürültü çıkarmaları önlenecekti.⁷⁷ Parti temsilcilerinden oluşan

Mehmet Ünal, Sadi Pehlivanoglu ve Kadri Erogan’ın da bulunduğu görülmüştür. *Milliyet*, 17 Kasım 1964.

⁷⁵ *Milliyet*, 19 Kasım 1964.

⁷⁶ *Milliyet*, 26 Kasım 1964.

⁷⁷ *Milliyet*, 20 Kasım 1964. Silahlı Kuvvetler mensuplarının tepkisini çeken konuşmaların içeriği şöyle özetlenebilir: Örneğin Adalet Partisi’nin Gaziantep il kongresinde konuşan Dr. Ahmet Siret şunları söylemiştir: “...Kıbrıs feda edildi. Bir mahalle papazının hakkından gelemeyen İnönü istese de istemese de Kıbrıs’tan bir karış toprak vermeyeceğiz. Amerika’ya Kıbrıs için giden İnönü karısı ile masa başlarında börek yedi. İnönü Kıbrıs’ı kaybediyor ve kaybedecektir. Çünkü rahmetli Adnan Menderes öldürüldüğü zaman Kıbrıs Türkleri matem tutmuştur. İşte bunun için Kıbrıs’ı İnönü kurtaramaz. Lanet olsun İnönü’ye... İnönü torunlarını hastahane de bir generale sünnet ettirmiştir. Halk hastahane kapılarında sürünürken İnönü’nün buna ne hakkı vardır? Devlet bankaları başta İnönü’nün oğlu olduğu halde CHP’liler tarafından soyulmuştur...” Mehmet Çetin adlı bir hatip de yazdığı şiiri okumuştur: “Ey Adaletçi, köylü dostu, Bir avuç muhteris aldı vatani, Rahat bırakıyorlar mezarında yatani, İstemiyoruz sahte Reis-i cumhur, İstemiyoruz sahte bakanı.” Süleyman Ünlü: “...Allah Kıbrıs Türklerini papaz Makarios’un, buradaki Türkleri de İnönü’nün şerrinden korusun” demiştir. Ali Bozdoğanoglu: “...Hile ve tehditlere dayanan bir iktidarn nasıl yıkıldığını bu

alt komisyon tarafından konuyla ilgili yapılan daha ayrıntılı bir açıklamadan da; Siyasi partilerin kongre ve dışı çalışmalarında Ordu'ya ilişkin hiçbir konuya değinilmemesi, yine dinî inanış ve duyguların siyasi yönden istismar edilmesini önlemek üzere din konularının da tartışma dışında tutulmasının kararlaştırıldığı anlaşılmıştı. Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olduklarından aralarındaki ilişki ve mücadelenin mutlaka uygar ölçüler içerisinde gerçekleşmesinin sağlanması hususunda görüş birliğine varmaları gerektiğine de dikkat çekilmişti. Vatandaşlara siyasi düşünce ve kanaatlerindeki ayrılıklardan dolayı farklı işlem yapılmamasının daima uyulması gereken bir ilke olduğu hatırlatılmıştı. Türk vatandaşlığının, bütün Türk vatandaşları için sahip oldukları siyasi düşünce ve kanaatlerin dışında ve üstünde ortak ve millî bir vasıf olarak korunmasına özellikle özen gösterilmesi istenmişti.⁷⁸

Söz konusu mektup kamuoyunda uzun süre tartışılmıştı. Sunay da her vesileyle mektubun içeriğini savunmuştu. Nitekim *Kim* dergisine verdiği bir demeçte, iktisadi ve sosyal reformların beraberce yapılması gerektiğini söyleyerek bu konuda en büyük görevin aydınlara düştüğünü, Atatürkçü aydınların köşelerine kaçmamaları gerektiğini vurgulamıştı.⁷⁹ Mektup kimi siyasetçiler tarafından da eleştirilmişti. Millet Partisi genel başkanı Osman Bölükbaşı Malatya'nın Akçadağ ilçesinde yaptığı konuşmada Sunay'ın mektubunu onaylamadığını söylemişti.⁸⁰ Hatta bu mektubun bir "İnönü tertibi" diye yansıtılmak istendiği görülmüştü.⁸¹ İsmet İnönü ise, "Sizin bildiğiniz askeri darbe teşebbüsü ikidir. Aynı derecede vahim belki on beşi bulan teşebbüs daha başlangıç safhasında iken önlenmiştir" diyerek Sunay'ın kaygılarını paylaştığını duyurmuştu.⁸² Meclise verilen bir soru önergesine verdiği cevapta da,

topluluktan anlıyorsunuz. (İnönü'yü kastederek), Stalin, Hitler ve Mussolini gibi bir diktatör olan bu şahıs demokrasi peygamberi ve havarisi diye meydana çıktı. Millet istemediği halde sahte reis-cumhur, sahte hükümet ve sahte milletvekilleri meydana getiriyor. 1946, 1950, 1954, 1957'lere ve hatta 1961'e rağmen tehdit hükümetleri kuruluyor. Bu milletin iradesine rağmen, bu milletin satılmış kumandanları eli zoraki idareyi görüyorsunuz. Ona göre kararınızı verin..." şeklinde konuşmuştur.

⁷⁸ *Milliyet*, 21 Kasım 1964. Alt komisyon raporu şöyle son buluyordu: "Komünistlik, zararlı sağcılık, gericilik, bölgecilik, Atatürk düşmanlığı, Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs 1960 devrimi dâhil, devrimlere karşı olmak, intikamcılık ve eski devir ihyaçlığı gibi toprak bütünlüğümüz, millî istiklâl ve birliğimizi ve demokratik rejimimizi tehlikeye maruz bırakacak fikir ve hareketlerle müştereken, ciddi ve devamlı olarak mücadele edilmelidir."

⁷⁹ *Milliyet*, 3 Aralık 1964.

⁸⁰ *Milliyet*, 5 Aralık 1964: "İki adama zabıt tutturup milletvekillerinin kaderi ile oynamasınlar. Yarı dosyalar Meclis'e gelirse vicdanımın sesini duyarak reyimi vereceğim. Ne İsmet Paşa'nın ne de Sunay Paşa'nın hatırı için rey vermeyeceğim. Mektupta yazılan şikâyetler haksız mıydı? Bir memleketin Genelkurmay Başkanı'ndan gelmesini tasvip etmedim. Vazifesinin ehli bir hükümet varsa, Genelkurmay Başkanı böyle bir mektup yazamaz. Ben bir Başbakan olsam bir Genelkurmay Başkanının böyle bir mektup yazmasına müsaade etmez, müsamaha göstermezdim. Ya Başbakan kalır ya istifâ ederdim. Hükümet Başkanı bir tarafa, Devlet Reisi bir tarafa bırakılıyor, Meclis Başkanlarına yazılıyor. Genelkurmay Başkanının böyle bir hakkı var mıdır? Bölükbaşı söylüyor; Yoktur. Askerin siyasete karıştığı her hareketin karşısındayım. Askeri siyasetin dışında tutmak lâzım. Ne dostça ne de düşmanca askeri siyasete çekmek memleket için zararlıdır."

⁸¹ *Akis*, S. 544, C. XXXI, 20 Kasım 1964, s. 6.

⁸² *Milliyet*, 14 Aralık 1964. Turan Güneş ve Tahsin Bekir Balta gibi siyasetçiler de İnönü'nün bu tutumunu, Başbakan'ın Ordu'yu bir koz olarak elinde tutmak istemesine bağlamışlardır. Ayrıca İnönü, Sunay'la ilgili olarak, "Sonradan bir dergiye verdiği (Kim dergisine) demeçle beni bile aştı" demiştir.

“Genelkurmay Başkanının 12 Mart 1964 tarihli mektubu, büyük ıstırap içinde bulunan sorumluluk sahibi başlıca âmirlerin ızdırar halinde müracaatları telakki olunmalıdır” demişti. “...Astların üstlerine karşı itimat ve itaat duygularını zedeleyecek ve disiplini ciddi şekilde bozacak olayların yetkili mercilere arz ve ihbarının” Silahlı Kuvvetler Komutanının görevleri arasında bulunduğunu da ekleyen İnönü, Sunay’la daha önce kurduğu ittifakı sürdürmüştü.⁸³ 1965 yılı bütçesinin reddedilmesi üzerine istifa eden İnönü, Ordu’ya hitaben bir veda mesajı yayınlamıştı. Sunay da cevabi mesajında, Paşa’nın 27 Mayıs devriminin ertesinde, kritik bir devrede, Başbakan sıfatıyla tarihi hizmetlerinin bir sayfasını daha tamamladığını belirterek şükranlarını sunmuştu.⁸⁴ Bu mesaj, ikilinin kurduğu ittifakı teyit etmesi açısından tarihe düşülen bir not olmuştur. Temmuz 1965’te 65 yaşını doldurmasına rağmen, Bakanlar Kurulu kararıyla görev süresi bir yıl uzatıldı.⁸⁵ Görev süresinin uzatılması, Süleyman Demirel’in Adalet Partisi genel başkanlığına getirilmesinde dolaylı da olsa etkili olmasına bağlandı.

Dönemin şartlarını çok iyi okuyan ve değerlendiren Sunay, 27 Ekim 1965’te iş başına gelen Demirel hükümetiyle de iyi ilişkiler kurdu. Öyle ki bu sayede Cumhurbaşkanlığı makamına seçilecekti. O’nu Çankaya’ya taşıyan süreç, daha önce kısmi felç geçiren Cemal Gürsel’in rahatsızlığının artması yüzünden tedavi için 2 Şubat’ta Amerika’ya gitmesiyle başladı.⁸⁶ 10 Şubat’ta ise Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ile Bakanlık müsteşarı Korg. Cemal Atalay Genelkurmay Başkanı Sunay’ın makamına giderek iki saate yakın görüştüler. Açıklama yapılmamakla beraber hükümetin Sunay’ı müstakbel Cumhurbaşkanı aday olarak gördüğü, Gürsel’in görevine dönme imkânı olmazsa Anayasa gereğince Cumhurbaşkanının Meclis içinden seçilmesi gerektiği ifade ediliyordu.⁸⁷

Bu durumda da, Sunay’ın görevinden istifa ederek emekliye sevk edilmesi⁸⁸ ve kontenjandan senatör seçilerek Senato’ya girdikten sonra aday gösterilebileceği belirtiliyordu.

Cevdet Sunay sayesinde Ordu ve Adalet Partisi arasında 1970 yılı sonuna kadar süren bir ateşkes yaşandı. Siyasi adımlarını, ‘bir ihtilal döneminin yaralarını sarmak felsefesiyle attığını’ belirten⁸⁹ Demirel, Türk siyasi hayatında rol oynayan hemen tüm sağ siyasetçilere örnek teşkil edecek olan pragmatizmin⁹⁰ ilk uygulayıcısıydı. AP’nin adayının Sunay olduğu, buna diğer partiler katıl-

⁸³ *Milliyet*, 27 Ocak 1965. Nitekim Sunay’ın emeklilik yaş haddinin 14 Temmuz 1964 tarihinden itibaren bir yıl süre ile uzatılması 9 Mart 1964 tarihinde İnönü Hükümeti tarafından kararlaştırılmıştı. *BCA*, Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 176-14-11.

⁸⁴ *Milliyet*, 20 Şubat 1965.

⁸⁵ *BCA*, Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 186-27-3.

⁸⁶ *Milliyet*, 3 Şubat 1966.

⁸⁷ *Milliyet*, 10 Şubat 1966.

⁸⁸ *BCA*, Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 193-17-10.

⁸⁹ Arcayürek, *a.g.e.*, s. 100.

⁹⁰ Doğruluğu ve gerçekliği tek yanlı olarak yalnızca eylemlerin sonuçlarıyla değerlendiren ve onlara yalnızca fayda açısından bakan akım. Pragmatizmin kurucusu Amerikalı filozof William James’tir. Diğer önemli temsilcileri S. Pierce, J. Dewey ve C. Schiller’dır.

masa dahi AP grubunun Sunay'ı Cumhurbaşkanı çıkartacağı bizzat Saadettin Bilgiç tarafından duyuruluyordu.⁹¹

16 Mart 1966'da Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü seçildi.⁹² O tarihte Cumhurbaşkanlığı için tek aday olarak görülüyordu. Demirel'in liderliğindeki AP'nin desteğini almıştı. Kendisinin seçilmesi için Adalet Partisi'nin oyları yeterli olmasına rağmen Cevdet Sunay, İsmet Paşa'nın CHP'sinin onayını istedi. Ana muhalefet partisi CHP ve lideri İsmet İnönü de Sunay'ın adaylığına sıcak bakıyordu.⁹³ Basında Sunay'ın adaylığının bütün partilerce desteklendiği yazıldı. Cumhurbaşkanlığı makamı için büyük ve milli bir vazife diyen Cevdet Sunay, İstanbul basınının da rakipsiz başkan adayydı.⁹⁴ 28 Mart 1966 tarihinde yapılan seçimde kullanılan 532 oydan 461'ini alarak Türkiye'nin 5. Cumhurbaşkanı oldu. Bu seçim, TBMM tarihinin en sorunsuz Cumhurbaşkanlığı seçimi olarak nitelendirilebilir.⁹⁵ Hükümet'e göre, ülkeyi kargaşalık ve

⁹¹ *Milliyet*, 12 Şubat 1966. Sunay da bu konuda kendisine yöneltilen "Bugünlerde Türk Milleti'nin size vermek üzere bulunduğu büyük ve milli görevi kabul edecek misiniz?" sorusuna, "Bahsetmek istediğiniz büyük ve milli vazifeyi anladım ama Cumhurbaşkanımızın durumu böyle iken bir yakını, bir arkadaşı olarak, en müteessir olan ben, Cumhurbaşkanlığı konusunda konuşabilir miyim? Üzünüz büyükür" cevabını vermiştir.

⁹² Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973*, Ankara 1993, s. 73; Akin, *a.g.e.*, s. 92.

⁹³ Basında Cumhurbaşkanlığı için iki isim üzerinde duruluyordu. Abdi İpekçi'ye göre bu adaylardan biri Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, diğeri İsmet İnönü idi. Oysa İsmet Paşa'nın böyle bir niyeti yoktu. Bunun da nedeni, İnönü'nün TBMM'de çoğunluğu elinde tutan Adalet Partisi ile öteki sağ partilerin kendisine asla oy vermeyeceklerini bilecek tecrübeye sahip olmasıydı. Selçuk Duman, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri*, Ankara 2010, s. 324. Bu durumda Abdi İpekçi'nin yorumunun tutarlı olduğu söylenemez. O dönemde Cumhurbaşkanlığı için Cevdet Sunay'dan başka birinin düşünülmediği, Genelkurmay Başkanlarının buldukları makamdan Cumhurbaşkanlığına geçmeleri uygulamasının da henüz ordu müdahalesi korkusunu üzerinden atamamış olan Süleyman Demirel'in buluşu olduğu tespiti de kayda değerdir. Metin Toker, *a.g.e.*, s. 73. Türkiye'deki askeri darbelerin genellikle sağ partilerin kurduğu hükümetlere karşı yapıldığı göz önüne alındığında, bu tespit daha da çarpıcı sonuç ve değerlendirmelere yol açacak mahiyettedir.

⁹⁴ Adalet Partisi'nin kendi içinden bir Cumhurbaşkanı seçirebilecek güce sahip olmasına rağmen böylesine önemli bir makama üzerinde tartışılmayacak birisini getirmek yoluna gitmesi, henüz 5 yılını doldurmamış bir müdahaleyi hâlâ kendi öz varlığı gibi kabul eden bir Ordu'nun benimsemeyeceği birini değil, aksine Ordu tarafından yadırganmayacak bir kişiyi seçirmek istemesiyle açıklanabilir. Adalet Partisi bir ihtilalin arkasından gelen ilk büyük genel seçimde iktidar olmuştu. Devleti tümüyle sivilleştirme gibi bir misyon üstlenmek isteyen yeni iktidarın, Ordu'nun eğilimlerini de dikkate alarak bir karara varması, dengelerin bir anda alt üst olmasının önüne geçilmek istendiğinin göstergesiydi. İlginçtir, Sunay adına hiçbir çevreden tepki gelmemişti. 27 Mayıs'ta görev yapmış olmasına, hatta fiilen 27 Mayıs sonrası kurulan "Silahlı Kuvvetler Birliği" adlı cuntanın başında bulunmasına rağmen her kesim tarafından benimsenmişti. Dönemin şartlarının yanı sıra, Sunay'ın 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihli Talat Aydemir ayaklanmalarında Hükümetin yanında yer alması da onun hanesine olumlu puanlar olarak yazılacaktı. Cüneyt Arcaayürek, *a.g.e.*, s. 90-91.

⁹⁵ Akin, *a.g.e.*, s. 92; Yazar, "Adalet Partisi iktidarı Sunay'ı Cumhurbaşkanlığına taşıırken, orduyu 27 Mayıs'tan koparmaya çalışmıştır" değerlendirmesini yapmaktadır. Ancak Adalet Partisi'nin bu tutumunun konjonktürel olduğunu söylemeliyiz. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri göz önüne alındığında bunda ne denli başarılı olunduğu tartışılır. Türkiye'de gerçekleştirilen askeri darbelerde Amerika'nın etkisi inkâr edilemeyeceğine göre, bu istisnai bir dönem olarak ele alınmak gerekir. Hiç kuşkusuz, 12 Mart 1971'de, 12 Eylül 1980'de Amerika'nın çıkarlarına zarar vermeyecek mahiyette hareketlerdi. Aksi takdirde bu müdahaleler başarılı olamazdı. Hele 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, CIA ajanı Paul B. Henze'in "Our Boys did it", (Bizim çocuklar başardı) ifadesini kullanması, Türkiye'de Amerikan çıkarlarına aykırı herhangi bir girişime fırsat verilme istenmeyeceğinin en açık delilidir.

dargınlıklardan arındırmak zorunluymuştu; ayrılıkları, hatta husumeti ortadan kaldırmak için geleceği düzenlemeye yönelik bir adım atılmıştı.⁹⁶ Cumhurbaşkanı olarak yemin eden Sunay'ın, anayasada belirtilen yemin metnine 'Allah'tan bana yardımcı olmasını dilerim' diye ek yapması bir kısım milletvekili ve senatörleri ağlattı.⁹⁷

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinin en önemli nedenlerinden biri, 27 Mayıs'ın sürekli bir devrim hareketi biçiminde sürmesini isteyen genç subaylara karşı duruşu olmuştu. Aralarında Cevdet Sunay da bulunduğu üst düzey subayların 1965 seçimlerini kazanan Süleyman Demirel'e ve partisine iktidarın teslim edilmesinde gösterdikleri kararlılık sonucunda, Ordu'nun Cumhurbaşkanı adayı olarak 'Sunay' adı ön plana çıkmıştı. Nitekim bazı gazeteciler ve öğretim üyelerinin de destekledikleri, parlamentonun kapatılarak yepyeni bir düzenlemeye gidilmesi düşüncesi 1961-1965 döneminin korkulu rüyasıydı.⁹⁸ Talat Aydemir'in adı geçen ayaklanmaları da kuşkusuz bu düşüncenin bir tezahürüydü.⁹⁹ Cevdet Sunay isminin bir özelliği de, Türkiye Cumhuriyeti'nde Genelkurmay Başkanlığı'ndan Cumhurbaşkanlığına doğrudan geçiş yapan ilk komutan olma unvanına sahip olmasıydı. Sunay'ın, öğrencisi olan General Cihat Alpan'ı Ordu'daki görevinden istifa ettirerek Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine ataması da Çankaya Köşkü'nün tamamen askeri nüfuz altına girmesinin yolunu açmıştı.¹⁰⁰

Sonuç

Kuşkusuz Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanı kimliğiyle müdahil olduğu siyasi faaliyetlerden çıkarılması gereken bazı dersler bulunmaktadır. Bütün bu safahat, askerlerin demokratik düzene müdahalelerinin asla kabul edilemeyeceğini ve fakat siyasetçilerin de demokrasinin yazılı olmayan kurallarını benimsemiş karakterde kimseler olması gerektiğini ispat etmektedir. Demokratik rejimlerde çoğunluğun her istediğini yapabilmesi şeklinde anlaşılan özgürlüğün, azınlığın haklarının da korunması ilkesinin gözetilmesi şartıyla geçerlik kazanabileceğini, herhangi bir siyasi iktidarın icraatından hoşnut olmayan kimselerin de var olabileceğini bilen ve bunu içselleştirebilmiş kişilerin siyaset yapmaları, toplumun tek bir ferдинin dahi hukukundan emin olmasını sağlayacaktır. Böylelikle kimler tarafından ve her ne şekilde olursa olsun demokratik rejime müdahaleler toplum nezdinde kabul görmeyecek ve meşruiyet kazanamayacaktır. Niteliği bu olan bir demokratik rejimde, ne askerler sivilleri ne de siviller askerleri düşman gözüyle görmeyeceklerdir. 27 Mayıs 1960 müdahalesiyle böyle bir süreç başlamış ve ne yazık ki Türkiye'de

⁹⁶ Arcayürek, *a.g.e.*, s. 101.

⁹⁷ Hikmet Özdemir, *Ordunun Olağandışı Rolü*, İstanbul 1994, s. 216.

⁹⁸ Özdemir, *a.g.e.*, s. 194-195.

⁹⁹ Adalet Partisi'nin ve Süleyman Demirel'in olası bir askeri müdahaleye karşı can simidi olmak üzere Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı Cumhurbaşkanlığına aday gösterdikleri söylenebilir. Arkası kesilmeyen darbe söylentilerine karşı bu en akıllıca bir çözüm olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

¹⁰⁰ Özdemir, *a.g.e.*, s. 218.

kurulmak istenen demokratik rejim birçok kereler baltalanmıştır. Yakın tarih, ne yazık ki ülkenin bütün enerjisinin bu akıldışı tutumlarla boşa harcandığına tanıklık etmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 010-09, Yer No: 90-276-3; Fon Kodu: 030-01, Yer No: 1-10-2; Fon Kodu: 030-01, Yer No: 1-10-3; Fon Kodu: 030-01, Yer No: 40-236-18; Fon Kodu: 030-01, Yer No: 40-236-19; Fon Kodu: 030-01, Yer No: 7-40-16; Fon Kodu: 030-11-1, Yer No: 285-13-16; Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 163-72-8; Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 176-14-11; Fon Kodu: Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 186-27-3; Fon Kodu: 030-18-01, Yer No: 193-17-10; Fon Kodu: 051-V33, Yer No: 4-33-23; Fon Kodu: 051-V33, Yer No: 4-33-29.

Gazete ve Dergiler

Akis, Milliyet.

Kitap ve Makaleler

AKGÜN, Seçil Karal: “Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 43, Bahar 2009.

AKIN, Rıdvan: *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

ARCAÜREK, Cüneyt: *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

BÖRKLÜOĞLU, Levent: “27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 2017.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi 1923-2005, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına, Ajans-Türk Yayınevi, Ankara 2005.

ÇAKIR, Faruk: “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 59-1, Ankara 2004.

DEMİR, Yeşim: “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: V/12, Bahar 2006.

DUMAN, Selçuk: *Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanları ve Siyasi Hayattaki Yerleri*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

EĞİLMEZ, Savaş - YILDIRIM, Ahmet Safa: *Erzurum’un Yüzleri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2016.

ERDEM, Ş. Can: “Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Basındaki Yankıları”, *Yeditepe Üniversitesi I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 19-20-21 Nisan 2018.

İLYAS, Ahmet: “27 Mayıs Askeri Darbesi’nin Sancıları ve Orduda Tasfiyeler 1960-1964”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 22, Yaz 2016.

- KONGAR, Emre: *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- OKAN, Sezai: “Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs”, *Milliyet*, 3 Haziran 1989.
- ÖNAL, Tekin, “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası”, *Turkish Studies*, Volume: 10/1, Winter 2015.
- ÖZDEMİR, Hikmet: *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları Seçimleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.
- _____: *Ordunun Olağandışı Rolü*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- ÖZGEN, Nezir: *Geçmişten Günümüze Türkiye*, Venedik Yayınları, İzmir 2018.
- ÖZTÜRK, Kâzım: *TBMM Albümü 1920-1973*, TBMM Yayınları, Ankara 1973.
- SANAL, Türker: *Türkiye Cumhuriyeti ve 50 Hükümeti*, Sim Matbaası, Ankara 1995.
- SANLI, Ferit Salim: “13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 27, Bahar 2018.
- ŞAHİN, Çiğdem: “5. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay”, Editör: Haydar Çakmak, *Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Kripto Yayınevi, Ankara 2016.
- TOKER, Metin: *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1993.
- YALMAN, Ahmed Emin: *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim II (1922-1971)*, Haz. Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm Yayınevi, İstanbul 1997.

İnternet Kaynakları

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sitesi.
talatturhan.com.tr/silahli-kuvvetler-birligi-hakkinda-aciklama/, Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği ve İnfazlar Hakkında Açıklama”, *Dünya*, 8 Mayıs 1967 (Erişim tarihi: 28 Şubat 2018).
- talatturhan.com.tr/silahli-kuvvetler-birligi-ve-21-mayis/, Talat Turhan, “Silahlı Kuvvetler Birliği ve 21 Mayıs”, *Yeni Gündem*, 15-28 Kasım 1985 (Erişim tarihi: 19 Ocak 2018).